

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА

БИСТРОВ ЯКІВ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 81.111:81'42:82-94

БІОГРАФІЧНИЙ НАРАТИВ У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ ВИМІРІ
(на матеріалі англomовної прози ХХ – початку ХХІ століть)

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор філологічних наук, професор
Гетьман Зоя Олексіївна,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри романської філології.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Мартинюк Алла Петрівна,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
професор кафедри теорії та практики
перекладу англійської мови;

доктор філологічних наук, професор
Ніконова Віра Григорівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри англійської
філології і перекладу;

доктор філологічних наук, професор
Петлюченко Наталія Володимирівна,
Національний університет
“Одеська юридична академія”,
завідувач кафедри іноземних мов № 2.

Захист відбудеться 20 квітня 2017 року о 12 годині 30 хвилин на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.051.02 в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова за адресою: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 166.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.

Автореферат розіслано 17 березня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Матузкова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану дисертацію присвячено обґрунтуванню лінгвокогнітивних параметрів **біографічного нарративу (БН)** як особливого способу організації життєвого досвіду біографічного суб'єкта в оповідному просторі англomовної прози ХХ – початку ХХІ століть.

Поява нових дослідницьких орієнтирів у наративно-дискурсивній організації тексту пояснюється експансією принципів і методик когнітивної науки в сучасну лінгвістику тексту. Домінування антропоцентричного вектору розвитку мовознавчої науки спонукає до пошуку способів розв'язання проблеми щодо механізмів членування свідомістю людини оповідної дійсності, відображеної в тексті.

Активне вивчення нарративу як типу тексту зумовило появу численних і різнорідних підходів до його вивчення. В сучасних мовознавчих студіях увага приділялася здебільшого загальним підходам до аналізу нарративу й переосмисленню понять його композиційної специфіки (О.Г. Аліфанова, Дж. Брунер, Д. Герман, К. Еммотт, М. Лошніг, Г.С. Нільсен, О.В. Падучева, М.-Л. Раян, О.В. Собчук, Л.В. Татару, М. Флудернік, М. Ян). До проблемних слід зарахувати і питання становлення наратології, уточнення її методико-процедурного апарату й окреслення лінгвальної сутності наративних характеристик літературного тексту, що регулюються насамперед процесами його когнітивної організації.

Розмежування сучасних методологій науки вимагає застосування інтердисциплінарного знання в широкому дослідницькому спектрі. На заміну системно-структурній парадигмі знання прийшла нова, когнітивно-комунікативна парадигма, в межах якої лінгвокогнітивний статус нарративу (лат. дієсл. *narrare* – розповідати, докладно викладати, ім. *gnarus* – знання, усвідомлення) засвідчив не лише новий синтез дослідницьких підходів, а й перспективну інтеграцію сучасних наратологічних і лінгвістичних концепцій у царину когнітивної науки. Наратив як фундаментальний інструмент мислення (М. Тернер) стає об'єктом досліджень у когнітивній лінгвістиці, орієнтованій найперше на розкриття особливостей мовного втілення поняттєвих структур (концептів, фреймів, сценаріїв) та осмислення смислотвірних конститuentів оповідної реальності.

Експансія сучасних наратологічних досліджень, що триває від 90-х років ХХ століття до нашого часу, привернула увагу і до жанру художньої біографії та біографічного роману, з'ясування проблеми співвідношення таких текстових конструктів, як факт і вигадка, фактуальна і фікціональна оповідь, а також проблеми інтерпретації амбівалентної особистості автора, творчої функції оповідача і читача. Текст цих жанрів інтегрується в особливий тип нарративу – історію, в основу якої покладено подієвий вимір життєвого досвіду біографічного суб'єкта.

Вибір БН як об'єкта лінгвокогнітивних досліджень продиктовано пошуком нових підходів до методологічного обґрунтування теорії мовної особистості в сучасній гуманітарній науці, перенесенням фокусу уваги з формально виявлених мовних структур на встановлення статусу БН як результату когнітивної діяльності автора, що передбачає аналіз механізмів формування ментальних репрезентацій текстового знання, втіленого в сукупності інтерпретацій історії життя біографічного суб'єкта.

Сучасні дослідження (авто)біографії як різновиду художньо-документальної прози (у т.ч. її мовних властивостей) мають спорадичний характер, здебільшого в них переважає літературознавчий аналіз її жанрових ознак, вивчення біографії мовної особистості або ж специфіки концептуального простору (авто)біографічного дискурсу. До таких розвідок належать аналіз автобіографічних і біографічних текстів з урахуванням їхньої жанрової та ідейно-художньої еволюції (М. Бентон, Н.В. Киреева, Т.М. Потніцева, В.І. Фесенко, Т.Ю. Черкашина), співвідношення категорій простору і часу в автобіографічному тексті (О.В. Погодіна), діалектне мовлення в автобіографічних текстах (С.В. Волошина), модальність як текстотвірна категорія в мемуарній літературі (Т.В. Романова), граматики автобіографічного наративу (Н.В. Журді), мовні засоби реконструкції особистості в документальному автобіографічному дискурсі (М.М. Асаєва, С.В. Єрьоменко, О. А. Кованова, М.О. Сафонова), соціолінгвістичний аналіз наративної ідентичності (Дж. Валетські, В. Лабов, Д. Шиффрін), соціолінгвістичні параметри мовної особистості лідера в політичному дискурсі (Н.В. Петлюченко, Л.Л. Славова), репрезентація особистості в (авто)біографічній прозі з позицій когнітивної поетики (І.В. Белобородова, О.Г. Беляєвська, Н.П. Ізотова, А.В. Терпугова), гендерно зумовлена специфіка концептуальних параметрів автобіографічних творів (Д.В. Мінець, В.В. Щербицька), концептуальні метафори в автобіографіях (М. Аклі), категорія адресованості у структурі біографічного тексту (Ю.М. Євсєєва) і, нарешті, автобіографічні наративи у прикладній лінгвістиці (А. Павленко). Однак дослідження макроструктури англomовного БН із позицій когнітивної лінгвістики, зокрема з огляду на аналіз особливостей когнітивно-наративних структур, що формують текстове знання, ще не набули належної уваги серед представників мовознавчої науки і потребують системних розвідок у сучасній лінгвістиці наративу.

Відсутність мовознавчих досліджень, орієнтованих на встановлення специфіки лінгвокогнітивних параметрів біографічного тексту і когнітивного процесу наратотворення загалом, зумовила вибір проблематики дисертаційної праці, присвяченої аналізу життєвого досвіду біографічного суб'єкта в англomовному БН, реконструкції когнітивно-наративних структур та особливостей вербального втілення зображеної реальності із залученням лінгвокогнітивних процедур.

Актуальність дисертації визначається загальнолінгвістичною тенденцією до встановлення закономірностей експлікації текстowego знання в наративі у впорядкованих формах його організації. Дослідження історії життя біографічного суб'єкта у площині об'єктивації ментальних процесів сприйняття дійсності вербалізованою свідомістю крізь призму когнітивно-наративних структур сприяє виявленню лінгвокогнітивних параметрів оповідного простору англomовної прози. Запропонований підхід уможливорює з'ясування особливостей внутрішньосистемної організації англomовного БН, що підтверджується специфікою когнітивної макроструктури наративу як складної нелінійної цілісності. Актуальність обраної теми визначається й зростанням наукового інтересу до нових дослідницьких орієнтирів сучасної наратології, серед яких особливе місце належить когнітивній наратології та синергетиці тексту, що збагачують категорійний інструментарій лінгвістики наративу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Мови та літератури народів світу: взаємодія та самотність” (номер державної реєстрації 11БФ044-01). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, протокол № 5 від 22 грудня 2013 року, уточнено спеціалізованою вченою радою Д 41.051.02 Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, протокол № 15 від 5 грудня 2016 року.

Мета дисертації полягає у встановленні лінгвокогнітивної специфіки стратифікаційного, фреймового і фрактального модусів макроструктури біографічного наративу в англомовній прозі XX – початку XXI століть.

Досягнення мети передбачає необхідність вирішення таких **завдань**:

- обґрунтувати теоретико-методологічні засади комплексного дослідження англомовного біографічного наративу з урахуванням досягнень сучасної наратології, когнітивної лінгвістики, граматики тексту і синергетики;
 - розробити методику поетапного аналізу специфіки лінгвокогнітивних параметрів англомовного біографічного наративу на матеріалі англомовної прози XX – початку XXI ст.;
 - розкрити лінгвокогнітивну специфіку стратифікаційного модусу макроструктури англомовного біографічного наративу в контексті об'єктно-суб'єктних координат і ментально зумовленої системи дейктичних відношень;
 - визначити лінгвокогнітивні властивості типології суб'єктного дейксису і метафоризації просторово-часового дейксису в англомовному біографічному наративі;
 - змодельовати схематичну суперструктуру англомовного біографічного наративу в термінах наративних фреймів і розкрити особливості їхнього втілення в англомовній прозі XX – початку XXI ст.;
 - розкрити особливості організації фреймового модусу макроструктури англомовного біографічного наративу у площині ментальних процесів і лінгвокогнітивних процедур аналізу наративного фрейму-сценарію
- РОЗПОВІДЬ:**
- виявити лінгвокогнітивну специфіку фреймової мережі ментальних просторів та особливості мовного втілення дейктичних центрів англомовного біографічного наративу;
 - описати синергетичну макроструктуру англомовного біографічного наративу і наратотвірний потенціал лінгвосинергетичних принципів фрактальної ітерації та фрактальної рекурсії;
 - висвітлити лінгвокогнітивні параметри мовного втілення когнітивно-наративних структур фрактального модусу макроструктури англомовного біографічного наративу.

Об'єктом дослідження є англомовний біографічний наратив – тематично єдиний прозовий текст або його фрагмент, у якому вербалізовано інформацію про певний сегмент оповідної реальності, що стосується історії життя окремого біографічного суб'єкта і корелює з певним типом наратора.

Предметом аналізу виступають лінгвокогнітивні параметри макроструктури біографічного наративу та вербалізовані когнітивно-наративні структури як способи репрезентації життєвого досвіду біографічного суб'єкта в англomовній прозі ХХ – початку ХХІ століть.

Наукова **гіпотеза** дослідження ґрунтується на тому, що БН позначає особливий спосіб вербальної репрезентації фізичного і ментального досвіду біографічного суб'єкта. Лінгвокогнітивний аспект БН зорієнтовано на аналіз мовного втілення когнітивно-наративних структур, які концептуалізують життєвий досвід біографічного суб'єкта в оповідному просторі англomовного біографічного дискурсу ХХ – початку ХХІ століть. Когнітивну макроструктуру БН формують схематична суперструктура, глобальна семантична макроструктура та синергетична макроструктура, вихідними операторами для яких виступають вербалізовані наративні пропозиції як суб'єктно-предикатні структури.

Матеріалом дослідження слугували біографічні наративи в англomовній прозі британських і американських письменників ХХ – поч. ХХІ ст. (загальний обсяг понад 20 тис. умовних сторінок). Критерієм відбору мовного матеріалу була наявність в аналізованих прозових текстах вербальних репрезентацій життєвого досвіду біографічного суб'єкта. Дібрані тексти допускають різний ступінь вигадки щодо опису подій та персонажів, їхня подієвість може обмежуватися реальними історичними умовами або бути результатом авторської уяви (П. Акройд, А. Байєтт, Дж. Барнс, В. Вулф, Б.І. Елліс, М. Еміс, М. Каннінгем, Д. Лессінг, Д. Лодж, Р. Най, В.С. Найпол, С. Фрай та ін.).

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження слугували базові положення лінгвістики тексту (О.П. Воробйова, І.М. Колегаєва, В.А. Кухаренко, Т.В. Радзієвська), класичні та новітні теорії сучасного біографічного жанру (М. Бентон, Т.В. Бовсунівська, К. Гоббс, П. Лежен, Дж. Олні, Т.Ю. Черкашина), наратології, в т.ч. когнітивної наратології (О.А. Бабелюк, М. Баль, І.А. Бехта, Д. Герман, Ж. Женетт, М. Лошнігт, О.В. Падучева, Дж. Принс, М. Флудернік, В. Шмід), лінгвоконцептології (А.Д. Белова, М. Джонсон, Дж. Лакофф, А.Е. Левицький, А.П. Мартинюк, А.М. Приходько), фреймової семантики (Т. ван Дейк, С.А. Жаботинська, С. Коулсон, Дж. Лакофф, А.Е. Левицький, М. Мінські, О.І. Морозова, С.І. Потапенко, М. Ян), когнітивної поетики (Л.І. Белєхова, О.П. Воробйова, О.М. Кагановська, В.Г. Ніконова, Е. Семіно, П. Стоквелл, М. Фрімен, Р. Цур), теорії можливих світів (П. Верт, Л. Долежел, Дж. Гавінз, Ї. Котен, Д. Льюїс, Т. Павел, М.-Л. Раян), теорії ментальних просторів і концептуальної інтеграції (Б. Денсиджер, С. Коулсон, М. Тернер, Ж. Фоконьє), теорії дейктичного переміщення (Л. Джеффіріс, Д. Макінтайр, Е. Сегал), теорії контекстуальних фреймів (Л. Джеффіріс, К. Еммотт, Д. Макінтайр), синергетики, в т.ч. теорії фракталів (А. Венаус, Т.І. Домброван, С.М. Єнікєєва, Г.Г. Москальчук, Н.С. Олизько, Л.С. Піхтовнікова, С.М. Плотникова, І.М. Пономаренко, О.В. Тарасова, С.О. Хахалова, К. Хейліз), які поширюються на лінгвокогнітивний аналіз біографічного тексту.

Методи дослідження. Для досягнення мети в роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Поєднання загальнонаукових *методів аналізу й синтезу, індуктивного й дедуктивного методів* дало змогу теоретично

осмислити сучасні дослідницькі підходи щодо формулювання макроструктури англomовного БН; *кількісний аналіз* використано для встановлення ступеня метафоризації корелятивних доменів орієнтаційної метафори і репрезентованості мовних індикаторів у подієвих контекстах фрейму-сценарію БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ. Спеціальні лінгвістичні методи аналізу ґрунтувалися на засадах лінгвокогнітивного підходу до вивчення англomовного біографічного тексту. Формування й обробку дослідницького корпусу емпіричного матеріалу здійснено на основі *методу суцільної вибірки і контекстуально-інтерпретаційного аналізу*. *Метод логічної рефлексії* (Є.В. Бондаренко) і *концептуальний аналіз* використано з метою структурування концептуальної інформації фреймового і фрактального модусів БН. *Методи дефініційного й компонентного аналізу* застосовано з метою виокремлення семантичних складників структурно організованого фрейму-сценарію БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ. *Процедуру індексальної референції* (О.Д. Шмельов) застосовано для встановлення конституентних ознак наративного дейксису, а також типологізації дейктичних центрів БН. *Прийом концептуального блендингу* (М. Тернер, Ж. Фоконьє) і *метод опозицій* застосовано для відтворення лінгвокогнітивного механізму формування орієнтаційної метафори, побудови концептуальної фреймової мережі ментальних просторів для дейктичних центрів БН. *Метод когнітивного моделювання* уможливив розкриття механізмів формування когнітивних структур репрезентації текстового знання у БН. *Метод фреймового моделювання* застосовано для схематичного відтворення макропропозицій фрейму-сценарію, які інтегруються у сцени і вербалізуються у відповідних подієвих контекстах. *Метод матричного моделювання* використано для побудови міждоменних аналогій у фрактальній моделі-матриці. З огляду на *метод ризомного моделювання* встановлено специфіку смислових галузей, які послідовно змінюють ракурс мовної концептуалізації зображеної реальності БН за принципами ітерації та рекурсії. *Метод фрактального аналізу даних* залучено з метою встановлення ітеративної послідовності вкладених фрактальних циклів моделі концентричних кіл.

Наукова новизна одержаних результатів. Проведене дослідження започатковує новий напрям лінгвістики тексту – *когнітивну лінгвонаратологію*, теоретико-методологічні настанови якої спрямовано на пояснення лінгвокогнітивних параметрів літературного наративу. *Вперше* розроблено і впроваджено *нову* методику багатовекторного лінгвокогнітивного аналізу англomовного БН у єдності стратифікаційного, фреймового і фрактального модусів його макроструктури. *По-новому*, з позицій граматики тексту, когнітивної лінгвістики, із залученням термінологічного апарату синергетики висвітлено специфіку фреймового і фрактального модусів наративного простору біографії як лінгвокогнітивних параметрів концептуалізації життєвого досвіду біографічного суб'єкта. *Новизною* відзначено стратифікаційну організацію англomовного БН у контексті об'єктно-суб'єктних і дейктичних координат. *Уперше* розроблено типологію наративних фреймів та обґрунтовано її значення для формулювання когнітивної макроструктури англomовного БН. *Уперше* обґрунтовано й уведено до термінологічного апарату лінгвістики наративу поняття “наративний фрейм-сценарій”, “фрактальний концепт”, “фрактальна модель-матриця”; *вперше*

обґрунтовано наратотвірний потенціал лінгвосинергетичних принципів ітерації і рекурсії у фрактальній організації англомовного БН.

З огляду на об'єкт дослідження в дисертації *уточнено* поняття біографічного наративу і біографічного суб'єкта, отримали *подальший розвиток* типологія референтних відношень у біографічному наративному тексті, типологія нараторів та комплексний аналіз дейктичної організації англомовного БН.

Теоретичне значення роботи визначається її внеском у лінгвістику наративу в її традиційному й когнітивному ракурсах. Поліпарадигмальний статус сучасної лінгвістики наративу визначив методологічну основу дослідження й наукових підходів до аналізу когнітивної макроструктури БН та лінгвокогнітивної об'єктивації життєвого досвіду біографічного суб'єкта, збагачуючи когнітивну лінгвістику новим тлумаченням ментальних процесів у внутрішній комплементарності лінгвокогнітивних і синергетичних параметрів. Результати проведеного дослідження можуть прислужитись у спектрі наук, які культивують засади особистісної ідентифікації, – філософії, наративній психології, соціології, політичній комунікації. Синергетичні принципи в когнітивній лінгвістиці поглиблюють категорійний інструментарій лінгвістики наративу і відповідно виявляють лінгвокогнітивний потенціал БН як складної нелінійної цілісності, що регулюється динамікою функціонування наратотвірних категорій (фрактального концепту, фрактальної метафори, фрактальних моделей ризоми і концентричних кіл). Положення дисертації і розроблений алгоритм лінгвокогнітивного дослідження БН становлять основу для формування нового напрямку досліджень у мовознавстві – когнітивної лінгвонаратології, скерованої на обґрунтування когнітивних механізмів становлення макроструктури оповідної реальності та виявлення особливостей її мовного втілення.

Практична цінність роботи впливає з можливості використання її положень і результатів у навчальних курсах із лінгвостилістичного аналізу та інтерпретації англомовного художнього тексту (розділи “Категорії художнього тексту”, “Типи, форми, способи викладу в художньому тексті”, “Методи лінгвостилістичного аналізу художнього тексту”), лінгвістичної наратології (розділи “Нарація і наратори в художньому тексті”, “Наративні та описові тексти”), стилістики англійської мови (розділ “Стилїстика тексту”), у спецкурсах із когнітивної лінгвістики і когнітивної наратології. Результати дисертаційної праці впроваджено у викладання автором навчальної дисципліни “Інтерпретація художнього тексту” на факультеті іноземних мов ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, а також використано у науково-дослідницькій роботі аспірантів та студентів, що виконувалася під керівництвом дисертанта.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і науково-практичні результати дисертації обговорено на засіданнях кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2013–2016), на звітних конференціях професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (2010–2016) й апробовано на 30 наукових конференціях, із них 26 міжнародних: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті академіка АН ВШ України,

доктора філологічних наук, професора К.Я. Кусько (Львів, 2011); Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми германської філології” (Чернівці, 2012), Міжнародна наукова конференція “Optimizarea procesului de predare a limbilor străine în contextul metodologiilor clasice și moderne” (Кишинев, Молдова, 2012), Міжнародна наукова конференція “Пріоритети германського та романського мовознавства” (Луцьк, 2012), Міжнародна науково-практична конференція “Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість” (Острог, 2012), Міжнародна науково-практична інтернет-конференція “Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи” (Одеса, 2012), Міжнародна наукова конференція “Семантика мови і тексту” (Івано-Франківськ, 2012, 2015), Міжнародна наукова конференція “Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC)” (Івано-Франківськ, 2015, 2016), Міжнародна заочна науково-практична конференція “Теоретические и практические аспекты развития науки” (Санкт-Петербург, Росія, 2013), Міжнародна наукова конференція “Перші Почепцовські читання” (Київ, 2013), Міжнародна науково-практична конференція “Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2014, 2016), Міжнародний конгрес із когнітивної лінгвістики (Челябінськ, Росія, 2014), Міжнародна науково-практична інтернет-конференція “Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації” (Острог, 2014), Міжнародна наукова конференція “Сучасна філологія: парадигми, напрями, проблеми” (Київ, 2014); 12 конференція Європейської асоціації вивчення англійської мови (ESSE) (Кошіце, Словаччина, 2014); Міжнародна наукова конференція “Мова – література – мистецтво” (Київ, 2014), Міжнародна науково-практична конференція “Сучасна філологія: теорія та практика” (Одеса, 2014); Міжнародна наукова конференція “Семантика и прагматика языковых единиц” (Мінськ, Білорусь, 2015), Міжнародний науковий форум “Сучасна англїстика: до 85-річчя кафедри англійської філології” (Харків, 2015), Міжнародна науково-практична конференція “Язык. Перевод. Культура. Коммуникация” (Москва, Росія, 2015), Міжнародна наукова конференція “Іноземна філологія у XXI столітті” (Запоріжжя, 2016), Міжнародна наукова конференція “Когнітивна лінгвістика у міждисциплінарному контексті: теорія і практика” (Черкаси, 2016); Міжнародна наукова конференція “Urgent Problems of Philology and Linguistics” (Будапешт, Угорщина, 2016); 4 *всеукраїнські*: Всеукраїнська науково-практична конференція “Тенденції та напрями в сучасній філології та міжкультурній комунікації” (Херсон, 2013), Українсько-російська школа-конференція молодих учених “Сучасні дослідження мови та літератури” (Донецьк, 2014), Всеукраїнська наукова конференція “Філологічна наука в інформаційному суспільстві” (Київ, 2014), Міжвишівська науково-практична конференція “Синергетика у філологічних дослідженнях” (Запоріжжя, 2016).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 42 наукових публікаціях, із них: монографія “Англomовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики” (18,6 ум. др. арк.), 20 статей у наукових фахових виданнях України (6,87 ум. др. арк.), 6 статей у наукових фахових виданнях інших держав (2,44 ум. др. арк.), 15 публікацій в інших зарубіжних виданнях і збірниках матеріалів міжнародних наукових конференцій (3 ум. др. арк.). Загальний

обсяг публікацій становить 30,91 ум. др. арк. Усі праці написано автором одноосібно.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів із висновками, загальних висновків, списку використаних джерел (530 найменувань, із них – 183 іноземними мовами), списку джерел ілюстративного матеріалу (62 найменування). Повний обсяг дисертації – 460 сторінок, обсяг основного тексту становить 380 сторінок. Дисертація містить 5 таблиць, 12 рисунків та 8 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної проблематики, розкрито новизну отриманих результатів, визначено мету і завдання роботи, її теоретичне та практичне значення, схарактеризовано об'єкт, предмет, матеріал і методи дослідження.

У **першому розділі “Теоретичні засади дослідження біографічного наративу в сучасній філологічній традиції”** обґрунтовано теоретичні підвалини лінгвокогнітивного дослідження БН: визначено термінологічний апарат дослідження і лінгвістичний статус наративу, схарактеризовано передумови для побудови макроструктури БН, описано чинники, які забезпечують когерентність БН, проаналізовано особливості теоретичного осмислення БН з методологічних позицій теорій лінгвокогнітології й когнітивної наратології, узагальнено принципи концептуалізації дійсності в оповідному тексті крізь призму ментальних моделей, висвітлено специфіку його синергетичних параметрів.

Найзагальніше поняття оповідного тексту (терміни “оповідний текст”, “наративний текст”, “наратив” уважаємо синонімами) поступово зміщує термінологічне визначення від словникового формулювання як опису подій в оповіданні чи романі до його визначення в межах сучасної лінгвістики наративу і когнітивної теорії наративу.

Становленню наратології у рамках структуралізму сприяв метод дослідження будь-якого тексту не лише в аспекті його граматичного аналізу (Р. Францозі), коли кожна оповідь відповідає поширеному реченню, де по-різному поєднуються персонажі-іменники, атрибути-прикметники та дії-дієслова, а й з урахуванням його канонічної функції на основі співвідношень суб'єкт/об'єкт, адресант/адресат. Розроблені структуралістами параметри дослідження наративу, що визначалися за дихотомією фабула vs сюжет, історія vs дискурс, розповідь vs дискурс, у подальшому експонувалися на сюжетний рівень у тексті/дискурсі і нарацію, тобто спосіб інтеракції мовця і слухача в так званій мовленнєвій реальності.

Вісімдесяті роки ХХ століття знаменували початок “наратологічного повороту” і відродження наративного аналізу в соціальних науках, лейтмотивом якого стало твердження, що функціонування різних форм знання можна зрозуміти тільки шляхом розгляду їхньої оповідної сутності. Цей напрям розвитку наративу пов'язаний з осмисленням різномірних типів оповідей за формою та функціями, а до ключових проблем їхнього вивчення уналежнено наратора, адресата, послідовність

хронологічно організованих і причинно поєднаних подій (Дж. Валетські, В. Лабов, Дж. Принс, М. Тулан). Хронологія послідовності подій заклала фундамент для наративу як явища, що розгортається в часі, а в когнітивно-прагматичних умовах наратив стає дискурсивним способом конструювання події (І.С. Шевченко).

З огляду на об'єкт нашого дослідження *наратив* – це зафіксована у формі тексту розповідь про взаємопов'язані події, які відбуваються в певних просторово-часових рамках і в яких беруть участь персонажі, автор або наратор. Діапазон вивчення наративної функції тексту поступово розширюється за рахунок його текстотвірних властивостей й наративності як продукту наративізації – когнітивної діяльності, до якої залучений читач у частині осмислення, запам'ятовування і структурування наративу на емпіричному рівні пізнання (Р. Абельсон, Р. Богранд, Дж.М. Мандлер, М. Флудернік, Р. Шенк).

Окреслення вихідних позицій щодо явища біографії ускладнюється розмаїттям точок зору на цей феномен, оскільки біографії стали об'єктом вивчення таких наук, як історія, філософія, літературознавство, психологія, культурологія. БН вивчається з теоретико-методологічних позицій у парадигмі соціологічних досліджень (Ю. Габермас, К.С. Дивисенко), як жанр передвиборчого дискурсу (О.Й. Шейгал), як об'єкт у культурно-історичній психології (О.О. Сапогова), як соціальний конструкт і візитівка життєвого світу політика (О.Г. Кирилов, П.М. Олещук).

Становлення та еволюція життєпису свідчить про безперервний інтерес людства до історії життя особистості. Маючи багату й давню традицію, біографічна література залишається маловивченим об'єктом у вітчизняній і світовій історико-літературній науці, невирішеними залишаються питання щодо статусу біографії, виникнення біографії як літературного жанру, а також проблема формування жанру художньої біографії.

У літературній (авто)біографії оповідна структура представлена у формі авторської інтерпретації фактографічного матеріалу, який слугує основою для реконструкції життєвого шляху особистості з метою осмислення різних аспектів людського досвіду. Автор БН (як у біографії про себе, так і в біографії про когось) може виступати одночасно наратором або персонажем. Присутність наратора в тексті біографії передбачає його сприйняття не як абстрактної особи, а як біографічного суб'єкта, неминуче наділеного певними антропоморфними рисами мови та мислення. Організаційним конструктом наративу, який репрезентує сукупність життєвого досвіду окремого експерієнсера, позначено *біографічний суб'єкт*. Відтак біографічним суб'єктом може виступати одночасно автор як наратор, уведений автором наратор і біографічний персонаж наративу. Процес інтерпретації БН передбачає подолання антиномії між принциповою континуальністю реального світу і принциповою дискретністю зображеного світу (І.М. Колегаєва) у репрезентації досвіду біографічного суб'єкта у зображеній реальності та способах концептуалізації його життєвого шляху.

Макроструктура тексту літературної біографії вичленовується через поверхневі структури тексту: заголовки, речення, що виражають загальну тему, а також займенники, зв'язки, прислівники, тема-рематичне членування, порядок слів та ін. Для виведення макроструктури БН, що організовує його когерентність у вербальній актуалізації життєвого досвіду біографічного суб'єкта з позицій когнітивної

лінгвістики, застосовується гіпотеза про абстрактну ідентифікацію універсальних елементів оповідей, з'ясування глибинних структур текстів-оповідей і їхнього співвідношення з поверхневими структурами (О.О. Селіванова).

Закономірності та тенденції, що простежуються в наративному тексті як ментальному процесі творчості автора й читача, спираються на базові положення когнітивної лінгвістики. Засадничими для досягнення дослідницької мети і реалізації завдань лінгвокогнітивного аналізу БН видаються сучасні наукові теорії когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики, когнітивної наратології й синергетики, теорія можливих і текстових світів, теорія ментальних просторів і концептуальної інтеграції, а також теорія контекстуальних фреймів.

Лінгвокогнітивний підхід до оповідного тексту спрямовано на виявлення зв'язку між думкою та її вербальною репрезентацією у мові. Текст як мовна форма об'єктивує мисленнєві категорії і категорії досвіду, які відображають зв'язок людини і світу. Когнітивні моделі є концептуальними абстракціями, що служать основою для людських інформаційних процесів, наприклад, сприйняття і розуміння, категоризації і впізнавання тощо. Моделі (когнітивні схеми) є водночас структурами і процесами, які репрезентують усе наше концептуальне знання, причому концептуальна структура є динамічною сутністю, що структурується у процесі концептуалізації. Під терміном "концептуалізація" розуміємо процес систематизації й структуризації накопичених знань людини про навколишній світ і вербалізовану інтерпретацію образів та асоціацій (Дж. Лакофф). Концепти як ментально-когнітивні структури, кінестетичні образ-схеми М. Джонсона, фреймова модель М. Мінські, ідеалізовані когнітивні моделі Дж. Лакоффа, а також моделі, які утворюють вторинні моделювальні системи – метафоричні і метонімічні моделі, концептуальні моделі Дж. Лакоффа, ментальні простори Ж. Фоконьє характеризують процес концептуалізації дійсності у БН і досвід біографічного суб'єкта зокрема.

У світлі синергетичного підходу властивості теорії самоорганізаційних систем (Г. Гакен) адаптовано до аналізу оповідного тексту як складної нелінійної системи, що спирається на лінгвокреативну діяльність автора та інтерпретаційну практику адресата, де чільне місце відводиться динамічним перетворенням структурних частин наративу, взаємозв'язкам між організацією тексту і системою мовних засобів. Ця діяльність зосереджена в тексті, він як самодостатній елемент дійсності породжує свої нові інтерпретації, що й зумовлює його самоорганізацію.

Процес творення нелінійної організації наративу забезпечують поняттєві структури, концепти і метафоричні моделі, що доводить уявлення про мову як динамічне когнітивне явище і текст як фрактальне утворення із його самоподібними структурними частинами. В дослідженні визначено, що фрактальна структура БН постає релевантною для упорядкування зображеного досвіду суб'єкта. Фрактальний потенціал структурних частин і самоподібних патернів витлумачено на основі кореферентності як текстової категорії, що забезпечує зв'язність референційно тотожних частин БН. Багаторазові повторення (фрактальні ітерації й рекурсії), синергія частин біографічного оповідного тексту (початку, середини і кінця) у фрактальних галуженнях і вкладеннях, синтез цілого з генерацією окремих елементів створюють передумови для побудови його макроструктури.

У другому розділі “Методологічні засади лінгвокогнітивного дослідження англомовного біографічного наративу” окреслено методологічні засади дослідження оповідного тексту в контексті лінгвофілософських течій і постулатів когнітивної лінгвістики, розкрито специфіку когнітивної макроструктури англомовного БН і запропоновано комплексну методiku його аналізу в лінгвокогнітивному вимірі на матеріалі англомовної прози ХХ – початку ХХІ ст.

Методологічним підґрунтям лінгвістики наративу слугувала філософія ХІХ–ХХ століть, а загальнофілософські настанови феноменології, герменевтики, постструктуралізму й синергетики екстраполювалися на її становлення і розвиток.

Алгоритм застосування методики комплексного лінгвокогнітивного аналізу БН як текстової форми художнього біографічного дискурсу передбачає шість етапів.

На **першому етапі** шляхом використання загальнонаукових *методів спостереження, опису й систематизації* встановлено автентичність, обсяг та хронологічні межі дослідження, які охоплюють широкий історико-культурний контекст, що дає змогу простежити динаміку переходу наративності від подієво-центричних концепцій і структуралістського осмислення наративу як зображення певної послідовності подій (70-80-і роки ХХ ст.) аж до вивчення лінгвального аспекту організації оповідного тексту як засобу людського знання, що враховує когнітивний процес конструювання події (90-ті роки ХХ ст. – початку ХХІ ст.).

Основний емпіричний матеріал отримано в три етапи. На першому етапі на основі *методу суцільної вибірки* сформовано корпус із 115 літературних біографій, а також документальної прози *non-fiction*, мемуарів, щоденників, нарисів (загальний обсяг опрацьованого матеріалу становив близько 40 тис. сторінок). На другому етапі відібрано 60 романів сучасних британських, американських та південно-американських авторів загальним обсягом понад 20 тис. сторінок, які допускають різний ступінь вигадки щодо опису життєвих історій аналізованих біографічних суб'єктів. На третьому етапі *методом контекстуально-інтерпретаційного аналізу* на основі відібраних художніх текстів сформовано корпус із 18 500 сегментованих контекстуальних фрагментів, які спрямовані на встановлення лінгвокогнітивних особливостей вербальної репрезентації життєвого досвіду біографічного суб'єкта. Обсяг контекстуального фрагмента про історію життя біографічного суб'єкта може варіюватися від окремої наративної пропозиції до мікротексту (частини тексту), пов'язаних однією макропропозицією (темою).

На **другому етапі** дослідження використано загальнонаукові й спеціальні лінгвістичні методи для з'ясування співвідношення понять біографічного письма і біографічного наративу, релевантності проблеми зображеної реальності, типології нараторів, особливостей референтних відношень у наративі, а також встановлення конститuentних ознак суб'єктного і просторово-часового типів дейксису з урахуванням дейктичних центрів в англомовному БН.

Застосування *процедури фікціонального реценстрування* (М.-Л. Раян) з опертям на теорію можливих і текстових світів (П. Верт, Дж. Гавінз, Е. Семіно, П. Стоквелл) дало змогу простежити переміщення параметрів реального світу в бік альтернативного можливого світу в БН і довести той факт, що ментальні процеси, які застосовуються наратором для творення світу оповіді (пам'ять, осмислення, аргументація), є тими ж, що існують у реальному світі. В дослідженні світ оповіді

БН отримав статус зображеного світу як один із можливих світів. *Процедуру індексальної референції* застосовано для встановлення конститuentних ознак суб'єктного і просторово-часового дейксису в БН.

Третій етап передбачав застосування спеціальних методів для аналізу лінгвокогнітивних параметрів фреймового модусу макроструктури БН.

Побудову фреймової мережі БН, яку розпочато з виокремлення концептуальної інформації та її структурування в наративних фреймах, уможливив *концептуальний аналіз*. У дослідженні *концепт* є когнітивною структурою, яка репрезентує знання й досвід людини про певний об'єкт чи явище дійсності, де мова є інструментом структурування досвіду суб'єкта, а *фрейм* є схемною структурою репрезентації знання, в якій відображено набуту людським досвідом інформацію про певні стереотипні сцени, ситуації, події.

Метод логічної рефлексії залучався для встановлення логічних операцій щодо аналізу складників наративного фрейму-сценарію БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ. Так, логічна операція абстрагування допомагає встановленню рівня схемності когнітивної структури, де внутрішній стан суб'єкта як носія життєвого досвіду активується в когнітивних сценах як вершинних вузлах моделі та подієвих контекстах як термінальних вузлах нижчого рівня моделі, що профілюють процес розповідання біографії суб'єкта й контекстуальне наповнення у встановленому наративному фреймі-сценарії.

Методом дефініційного аналізу експлікуються словникові тлумачення лексичних одиниць *tell, story, biography, autobiography* (в т.ч. їхні контекстуальні синоніми), семантичні ознаки яких розкривають локус досвіду суб'єкта, його соціальні ролі, стосунки, стани, життєві історії, рід занять і т.ін. Значення ключових лексем *tell, story, biography, autobiography* слугують семантичною основою концептуалізації історії життя біографічного суб'єкта. У відібраних дефініціях шляхом *компонентного аналізу* виокремлюються інтегральні концептуальні ознаки *'communicate', 'say', 'describe', 'detail', 'chronicle', 'depict', 'portray', 'narrate'; 'a description of sth', 'events in someone life', 'narrative', 'for entertainment', 'an account of sth that has happened', 'true', 'not true', 'history'; 'telling', 'sth has happened' 'someone's life', 'written by someone else'; 'someone writes', 'own life', 'own experiences'*, які актуалізують інформацію про життєвий досвід суб'єкта в наративному фреймі-сценарії БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ.

На **четвертому етапі** наукового пошуку використано методи граматики тексту Т. ван Дейка. У роботі застосовано *процедури когнітивного моделювання* для опису когнітивних процесів організації англомовного БН, що беруть участь у фреймовій репрезентації життєвого досвіду суб'єкта.

Функційно-подієву структуру, що накладається на фабулу біографії або схему життєвих подій окремого суб'єкта і виконує інформативну, категоризувальну та концептуалізувальну функції в організації наративу називаємо *наративною ситуацією*. Релевантними макропропозиціями конструювання функціональної неоднорідності БН вважаємо **наративні фрейми (НФ)**. Це когнітивно-наративні структури, що відображають складний процес сегментації життєвих подій біографічного суб'єкта в наративі. Кожному НФ відповідає особлива наративна функція: інтродуктивна, секвентивна, фоновна, ретроспективна й коментувальна.

Метод фреймового моделювання застосовано для схематичного відтворення наративної ситуації у мережі НФ, представлених ієрархією п'ятьох макропропозицій схематичної суперструктури фреймового модусу БН: ФРЕЙМ-ІНТРОДУКЦІЯ, ФРЕЙМ-СЕКВЕНЦІЯ, ФРЕЙМ-ТЛО, ФРЕЙМ-РЕТРОСПЕКЦІЯ, ФРЕЙМ-КОМЕНТАР.

На **п'ятому етапі** дослідження застосовано *процедури когнітивного моделювання*, які необхідні для лінгвокогнітивної інтерпретації БН і спрямовані на аналіз метафоричної концептуалізації його просторово-часового дейксису.

Метод концептуального аналізу і *метод опозицій* залучено для реконструкції орієнтаційних метафор, які репрезентують дейктичну організацію наративного простору БН. У структурі орієнтаційної метафори, де зафіксовано людський досвід просторово-часової орієнтації у фізичному середовищі, відбувається організація системи понять у термінах іншої системи.

За допомогою структури орієнтаційної метафори, до аналізу якої застосовано терміни “референт” і “корелят” (Н.Д. Арутюнова, С.А. Жаботинська), описано концептуалізацію просторово-часового дейксису БН. Відтак взаємодія корелятивних доменів просторово-часової орієнтації із референтними доменами ЖИТТЯ, СТРАЖДАННЯ, ЩАСТЯ, СУМ, СМЕРТЬ, МАЙБУТНЄ, МИНУЛЕ відбувається із залученням процесу *аналогового мапування*. При аналоговому мапуванні структур знання досвід просторової орієнтації людини викликає у свідомості реципієнта ментальні протиставлення, де, наприклад, ЩАСТЯ – ВГОРІ (“рух угору”) тяжіє до позитивної оцінки, а СТРАЖДАННЯ – ВНИЗУ (“рух униз”) до негативної оцінки.

Домени фрактальної метафори ЖИТТЯ є РОЗПОВІДЬ моделюються мережею концептуальних ознак за допомогою *методу концептуального аналізу*. *Метод матричного моделювання* використано для побудови міждомених аналогій у динамічній фрактальній моделі-матриці. Нерегулярну взаємодію самоподібних підструктурних елементів корелятивного домена РОЗПОВІДЬ із референтним доменом ЖИТТЯ забезпечує процес *метафоричної фракталізації*. Як результат, у термінах синергетики фрактальна модель-матриця ЖИТТЯ є РОЗПОВІДЬ набуває всіх параметрів упорядкованої динамічної структури, у складі якої самоподібні наративні пропозиції концептуалізують досвід біографічного суб'єкта, а на рівні мовної маніфестації вони є його множинними інтерпретаціями (розповідь₁, розповідь₂, розповідь₃, розповідь_n).

На **шостому етапі** реконструйовано фрактальні концепти англословного БН. В основу лінгвокогнітивного підходу до аналізу фрактальних концептів покладено діяльнісний стиль мислення (А.П. Мартинюк), який регулює процес породження й осмислення когнітивно-наративних структур і відповідно динамічний процес формування у тексті біографії самоподібних структур.

Фрактальну сутність концептуалізації життєвого досвіду біографічного суб'єкта й уподібнення фрактальних фрагментів БН забезпечив процес *тиражування* біографічних референтів. Зважаючи на основну властивість фракталу на різних проміжках (масштабах) наративного простору зберігати свою структуру, *метод фрактального аналізу даних* дав змогу встановити самоподібні наративні пропозиції та їхні вербальні вияви в досліджуваному БН, які є результатом процесів фрактальної ітерації або фрактальної рекурсії.

Наративне копіювання, наративна цитація і наративна (а)симетрія слугували вербальними виявами фрактальної ітерації. Реалізація принципу фрактальної рекурсії у створенні багаторівневого портрета біографічного суб'єкта стала можливою на основі *композиційно-наративного прийому паралелізму*. Рекурентні наративні пропозиції, які беруть участь у відтворенні життєвої історії біографічного суб'єкта, є результатом циклічного петлеподібного руху – від реального біографічного суб'єкта до вигаданого уявою автора і навпаки.

Інший вектор фрактального аналізу БН реалізується у пошуку механізмів створення самоподібних наративних пропозицій, а також способів нелінійного зображення історії життя біографічного суб'єкта. Нехронологічна репрезентація біографічного суб'єкта досягається за допомогою контамінації *композиційно-наративних прийомів ретроспекції і проспекції*, якими позначено темпоральні зсуви у реальній чи зображеній площинах БН. До зсувів у хронології долучено й просторові зміщення, що беруть участь у творенні фрактальних подібностей у наративі.

З огляду на *метод ризомного моделювання* розкрито специфіку множини ризомних концептуально-сміслових галужень моделі, які послідовно змінюють ракурс концептуалізації БН на основі принципу ітерації.

Третій розділ “Стратифікаційна специфіка макроструктури англомовного біографічного наративу” присвячено встановленню специфіки стратифікації англомовного БН в об'єктно-суб'єктних і дейктичних координатах. Макрорівень наративного простору визначають референтні відношення і типологія оповідачів, а мікрорівень наративного простору конституюється розробленою типологією дейктичних центрів, яка специфікує наративну ідентичність біографічного суб'єкта. У фокусі дослідницької уваги перебувають дейктичні параметри БН, що становлять основу для концептуалізації просторово-часового дейксису в термінах орієнтаційних метафор.

Референтність наративу, що має безпосередній стосунок до реальності та її відображення у свідомості людини як ментальної репрезентації моделі можливого світу, вважаємо когнітивною референтністю. Відтак можливий світ наративу стає референтним простором, де мовні факти відображають реферовані об'єкти та стани можливого світу наративу (події, ілюзії, уяву автора та ін.).

На основі теорії фікціонального рецентрування (М.-Л. Раян) з урахуванням когнітивного механізму інконгруентності виокремлено п'ять типів асиметрії референтних відношень контрафактичної реальності (І.М. Колегаєва), які корелюють із референтними невідповідностями в БН: асиметрія біографічних фактів (повна/часткова достовірність); асиметрія діалогічних відношень “наратор – персонаж”; фізична асиметрія (фізичні стани й об'єкти зображеного світу); просторово-часова асиметрія (місце і час дії); логіко-семантична асиметрія (композиційні особливості, перебіг подій тощо).

Реалізація моделювальної і конструктивної функцій суб'єктної організації БН формується типологією нараторів. Діагностика типу наратора в БН, що слугувала основою для реконструкції життєвого шляху біографічного суб'єкта, сформована відповідно до трьох критеріїв: способу зображення точки зору наратора (експліцитний наратор, імпліцитний наратор), ступеня входження наратора в

наратив (первинний наратор, вторинний наратор, метанаратор), позиції наратора (гомодієгетичний наратор, гетеродієгетичний наратор).

Суб'єкт (суб'єктний дейксис), місце (просторовий дейксис) і час (часовий дейксис) становлять стратифікаційні параметри мікрорівня наративного простору, які позначають не тільки особливі механізми референції, а й структурні фрейми, які беруть участь у концептуалізації БН (Д. Герман, Ф. Ленц, Д. Макінтайр).

Дейктичний простір англомовного БН визначається когнітивними структурами, що становлять його дейктичні центри. Дейктичними центрами БН виступають автор-суб'єкт, наратор-суб'єкт і автосуб'єкт, які проектуєть біографічний суб'єкт на зображену реальність. Ці когнітивні структури беруть участь у встановленні зв'язку між типом суб'єктного дейксису і біографічним суб'єктом у дейктичній стратифікації наративного простору. Темпоральна впорядкованість подій у БН фіксується з урахуванням позиції наратора в системі вторинно-дейктичних координат відносно його ретроспективної точки зору.

Дейктичні маркери суб'єктного дейксису, які актуалізують роль суб'єкта БН, дали змогу визначити функції установлених дейктичних центрів: пріоритетну функцію виконує автор-суб'єкт, посередницька функція належить наратору-суб'єкту, а об'єднувальна функція – автосуб'єкту, в якій поєднано функції спостерігача й учасника БН. Ці функції підтверджують специфіку дейктичної організації англомовного БН та забезпечують проекцію дейктичного центру на зображену реальність із певної просторової позиції: біографічний суб'єкт у дейктичному центрі “автор-суб'єкт”; біографічний суб'єкт у дейктичному центрі “наратор-суб'єкт”; біографічний суб'єкт у дейктичному центрі “автосуб'єкт”.

Інтеграція категорії дейксису в концептуальний простір наративу пов'язана з процесом концептуалізації просторово-часового дейксису, співвідношеннями дейктичних категорій простору і часу зі структурою орієнтаційної метафори. При порівнянні ознак референтного домена з ознаками корелятивного домена в орієнтаційній метафорі відбувається не лише процес перехресного мапування, а й узаємодія бінарних опозицій у зоні просторово-часового дейксису (*up ↔ down, in ↔ out, front ↔ back, before ↔ after, present ↔ past, now ↔ then*). Корелятивний домен орієнтаційної метафори утворюється на основі двох просторових концептуальних опозицій *вгорі ↔ внизу* і *напереді ↔ позаду*, де перший член бінарної опозиції “рух угору” тяжіє до позитивної оцінки, а “рух донизу”, навпаки, – до негативної оцінки. Наприклад, у метафорі ЖИТТЯ – ВГОРІ концептуальна ознака ‘посилення дії’ орієнтує “вгору” (*if life was a play, then what was a play but heightened life?*) (Ackroyd, *Shakespeare: The Biography*, 116), а у метафорі СУМ – ВНИЗУ ознака ‘моральне падіння’ вказує “донизу” (*the course of my life is played out as a descent to the sea bed*) (Fry, *The Fry Chronicles*, 322).

Основними чинниками, що впливають на ступінь метафоризації референтних доменів, є рівень абстрактності тих сутностей, які вони позначають (*life, suffering, happiness, sadness, death, the future, the past*), а також експліцитний чи імпліцитний способи викладу цих понять у БН. Локалізація біографічного суб'єкта у наративі відбувається на перетині соматичних координат: група метафоричних висловлень зі значенням вертикальності локалізує суб'єкта відносно координат ВГОРІ – ВНИЗУ, а

метафоричні висловлення зі значенням фронтальності локалізують суб'єкта відносно координат ПОПЕРЕДУ – ПОЗАДУ (С.І. Потапенко).

В межах БН виокремлено 7 орієнтаційних метафор: ЖИТТЯ – ВГОРІ, СТРАЖДАННЯ – ВНИЗУ, ЩАСТЯ – ВГОРІ, СУМ – ВНИЗУ, СМЕРТЬ – ВНИЗУ, МАЙБУТНЄ – ПОПЕРЕДУ, МИНУЛЕ – ПОЗАДУ. Результатом метафоричного потенціалу корелятивних доменів, які взаємодіють із референтними доменами у зоні просторово-часового дейксису, стала загальна кількість міждоменних аналогових проєкцій (34 корелятивні домени сімох орієнтаційних метафор відповідно до опрацьованого фактичного матеріалу).

За даними кількісного аналізу, найвищий ступінь метафоризації притаманний виявленим корелятивним доменам, які сукупно формують діапазон орієнтаційної метафори СУМ – ВНИЗУ (20 % від загальної кількості проаналізованих метафоричних висловлень). Це пояснюється тим, що метафоризовані вербалізатори таких корелятивних доменів, як СТАРІСТЬ, РОЗЧАРУВАННЯ, ЖИТТЄВІ ВТРАТИ, ХВОРОБИ, ВИСНАЖЛИВА ПРАЦЯ кількісно переважають у репрезентації життєвого досвіду біографічного суб'єкта, пов'язаній із концептуалізацією вікових особливостей, розчарувань, утрат, хвороб та виснажливої праці.

В четвертому розділі “Лінгвокогнітивна специфіка фреймового модусу макроструктури англomовного біографічного наративу” визначено параметри фреймового модусу макроструктури англomовного БН у термінах наративних фреймів, фрейму-сценарію і дейктичних центрів фреймової мережі ментальних просторів.

Для лінгвокогнітивного аналізу англomовного БН як систематизованої схеми розвитку подій пріоритетне значення має характеристика його функціонально маркованих сегментів у площині мовної актуалізації когнітивно-наративних структур. Зважаючи на те, що когнітивною одиницею для осмислення наративу постає досвід суб'єкта або індивідуалізована передача досвіду, відображеного у свідомості людини (М. Флудернік), указівка на присутність суб'єкта стає необхідною передумовою для лінгвокогнітивного аналізу його життєвого досвіду та фреймової концептуалізації БН.

Акцентуючи на притаманній людині когнітивній здатності структурувати уявлення про об'єкт, НФ визначено як одну з макропропозицій фреймового модусу семантичної макроструктури наративу, в основі якої лежить певна наративна ситуація, співвідносна із семантичним наповненням фрагментів БН.

Сегментація життєвого досвіду біографічного суб'єкта в термінах НФ засвідчує ієрархічну будову схематичної суперструктури БН: (НФ-1) ФРЕЙМ-ІНТРОДУКЦІЯ, (НФ-2) ФРЕЙМ-СЕКВЕНЦІЯ, (НФ-3) ФРЕЙМ-ТЛО, (НФ-4) ФРЕЙМ-РЕТРОСПЕКЦІЯ, (НФ-5) ФРЕЙМ-КОМЕНТАР. Відтак **концептуальні слоти (КС)** кожного НФ заповнюються релевантною інформацією про біографічний суб'єкт і співвідносяться із змодельованою наративною ситуацією. У структурі наративної ситуації БН встановлено три КС, що репрезентують змістову структуру фрейму:

- КС1 [учасник є автором]: біографічний суб'єкт нарації є наратором від першої особи; спосіб нарації – внутрішня суб'єктивована позиція;
- КС2 [учасник є персонажем]: біографічним суб'єктом нарації є уведений автором наратор від першої або третьої особи; спосіб нарації – гіпотетична позиція;

• КСЗ [учасник є спостерігачем]: біографічний суб'єкт нарації є наратором від третьої особи; спосіб нарації – зовнішня об'єктивована позиція.

Кожен із слотів фрейму є не лише сегментною формою відображення структурних частин БН, а й певним типом узагальненої інформації, релевантної для концептуальних ознак слотів, що заповнюють концептуальний обсяг фрейму. Проаналізований матеріал уможливив заповнення КС двома концептуальними ознаками 'біографічні відомості про себе', 'біографічні відомості про когось', які організовують змістову структуру типових НФ на вербальному рівні.

Схематичну суперструктуру англомовного БН організовують вступна інформація про біографічного суб'єкта, перебіг подій, причини та обставини, на тлі яких розгортаються події, часовий план подій, і нарешті, коментарі наратора стосовно історії життя біографічного суб'єкта. Прикладом зображення ввідної інформації про біографічного суб'єкта, ознайомлення з обставинами і причинами, які започатковують виклад біографічних фактів у наративі, а також введення учасників наративної ситуації може слугувати ФРЕЙМ-ІНТРОДУКЦІЯ (НФ-1).

Концептуальна ознака 'біографічні відомості про себе' КС1 [учасник є автором], що виконує контактостановлювальну функцію учасника-автора з наратором, репрезентує: (а) зовнішність і вік суб'єкта: *<...> as you see, there's **no moustache**, though I have the military past which **men of my age** couldn't avoid* (Barnes, *Flaubert's Parrot*, 102); (б) рід занять і походження: *I am—was—a **doctor, first-generation professional class*** (Barnes, *Flaubert's Parrot*, 102); (в) місце проживання: *'Yo, Logan Mountstuart, vivo en la Villa Flores, Avenida de Brasil, Montevideo, Uruguay, America del Sur, El Mundo, El Sistema Solar, El Universo'* (Boyd, *Any Human Heart*, 5); (г) звички: *I live in Essex, most characterless and therefore most acceptable of the Home Counties; **whisky, not gin; no tweed at all; and no boating*** (Barnes, *Flaubert's Parrot*, 102); (д) родинні стосунки: *My **mother's father** was a pioneer, he came to California in '49, he married my **grandmother** who was very fond of music. My **father** came of polish patriotic stock. **His grand-uncle** raised a regiment for Napoleon and was its colonel* (Stein, *The Autobiography of Alice B. Toklas*, 3).

Крім того, часто учасник-автор указує на причини, що наштовхнули його на створення автобіографії: (а) максимально точно зображення подій життя, де на вербально-семантичному рівні ознака 'біографічні відомості про себе' експлікується в паралельних конструкціях: *Why should I tell the story of my life? **I do it because** my father is dead now, and I always knew I would have to commemorate him. **I do it because** I feel the same stirrings that everyone else feels. I want to set the record straight, <...> and to speak, for once, without artifice* (Amis, *Experience: a Memoir*, 7); (б) прагнення до самоствердження автора (ознака 'біографічні відомості про себе' експлікується лексичними повторами і графічними скороченнями): *Anyway, I'm sure I vowed **to tell the truth, the whole truth, etc., etc.**, and I think these pages will bear me out in that endeavour* (Boyd, *Any Human Heart*, 6).

Концептуальна ознака 'біографічні відомості про себе' КС2 [учасник є персонажем] актуалізується в: (а) "я-репрезентації" із зазначенням віку, сімейного статусу, роду занять, уподобань, де на вербально-семантичному рівні ознака експлікується образними синтетичними узагальненнями: *60+ widowed doctor, children grown up, active, cheerful if inclined to melancholy, kindly, non-smoker, amateur*

Flaubert scholar, likes reading, food, travel to familiar places, old films, has friends, but seeks <...> (Barnes, *Flaubert's Parrot*, 95); (б) гіпотетичному знайомстві і вигаданих зустрічах із біографічним суб'єктом, які вербально втілюються в запитаннях до самого себе та звертаннях до нарататора: ***Who am I? Reader, I will tell you suddenly. My name is Robert Reynolds alias Pickleherring and my game is that of a comedian and believe me I was well-acquainted with our famous Shakespeare when I was young*** (Nye, *The Late Shakespeare*, 1).

Концептуальна ознака 'біографічні відомості про когось' КС2 [учасник є персонажем] відображає ввідну інформацію, яка стосується зображуваного суб'єкта і виявляється у: (а) ставленні нарататора до біографічного суб'єкта, де на вербально-семантичному рівні ознака експлікується звертаннями до нарататора: ***Yes, good reader, what is Shakespeare? What is Shakespeare? What is he? That is the question my book is trying to answer*** (Nye, *The Late Shakespeare*, 38); (б) невпевнених початкових зусиллях нарататора і його тривалих ваганнях щодо докладного висвітлення подій життя іншого суб'єкта у біографічній розповіді, що вербалізуються в численних синтаксичних повторах: ***I am not writing this book to say that I have nothing to say. I am writing this book to tell you all I know about the late Mr Shakespeare. I knew him well, which is also to say that I knew him well enough to know that I know nothing. There's little to know, but there is much to tell*** (Nye, *The Late Shakespeare*, 191).

Концептуальна ознака 'біографічні відомості про когось' КС3 [учасник є спостерігачем] містить: (а) зображення зовнішності і рис характеру біографічного суб'єкта. На вербально-семантичному рівні концептуальна ознака експлікується однорідними означеннями, наприклад, ***Let me start with the statue: the one above, the permanent, unstylish one, the one crying curpeous tears, the floppy-tied, square-waistcoated, baggy-trouserred, straggle-moustached, wary, aloof bequeathed image of the man*** (Barnes, *Flaubert's Parrot*, 11); (б) започаткування втіленого нарататором біографічного проекту, де ознака експлікується риторичними запитаннями: ***I begin with the statue, because that's where I began the whole project. Why does the writing makes us chase the writer? Why can't we leave well alone? Why aren't the books enough?*** (Barnes, *Flaubert's Parrot*, 12).

Загальні закономірності організації процесу фреймової концептуалізації життєвого досвіду біографічного суб'єкта в межах англомовного БН унаочнено в наративному фреймі-сценарії БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ. Поняттєві межі фрейму-сценарію семантично розширюються за допомогою концептуальної інформації про наративні події, які у певній послідовності розташовуються у когнітивних сценах, наприклад, розповідь про біографічні дані і спосіб зображення біографічного суб'єкта, його фізичний стан, переживання чи результати розповіді нарататора про біографічний суб'єкт. Фрейм-сценарій БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ, який активує послідовність подій у наративі на рівні структури наративної ситуації, постає основним інструментом для осмислення процесу сегментації життєвих подій біографічного суб'єкта і характеризує глобальну семантичну макроструктуру англомовного БН.

Ієрархічна структура наративного фрейму-сценарію БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ визначається:

- рівнем когнітивних сцен як вершинних вузлів фреймової моделі, що виступають структурованими сегментами у процесі осмислення подієвості БН, яка свідчить про його функціонально-змістову насиченість;

- рівнем ієрархічно структурованих **подієвих контекстів (ПК)**, які закорінені у пам'яті нарататора і впорядковують ментальну інформацію у наративі відповідно до виокремлених сцен;

- рівнем наративних (мікро)пропозицій ПК, які активують наративний фрейм-сценарій.

У термінах теорії контекстуальних фреймів і контекстуального моніторингу (К. Еммотт) роль нарататора полягає у встановленні зв'язку зображених подій і суб'єктів у просторово-часовій площині БН із ментально сконструйованими ПК, що є результатом вивідного знання. Контекстуальний моніторинг дає змогу нарататорові контролювати (змінювати) контекстуальну інформацію у БН, переключати фокус уваги від одного контексту до іншого, від теперішнього контексту до спогадів минулого, від подій наративу до внутрішніх переживань біографічного суб'єкта тощо. Отже, контекстуальні зміни наративних пропозицій у ПК активують структуру наративного фрейму-сценарію **БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ**. ПК, що профілюють контекстуальні зміни наративних пропозицій, подано у порядку їхнього розміщення у сценах наративного фрейму-сценарію **БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ** (табл. 1).

Таблиця 1

**Ієрархія сцен і подієвих контекстів наративного фрейму-сценарію
БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ**

№ п/п	Сцени наративного фрейму-сценарію	Подієві контексти наративного фрейму-сценарію
1	[УЧАСНИКИ]	[суб'єкт-експерієнсер] [пацієнс]
2	[МЕТА]	[зображення правди життя] [репрезентація життєвого досвіду суб'єкта] [мотивація]
3	[МЕТОД]	[аналіз] [синтез] [деконструкція] [подвійна експозиція] [самомоделювання]
4	[ДЖЕРЕЛА]	[достовірні факти] [вигадані факти]
5	[ТІЛЕСНИЙ ДОСВІД]	[творчий досвід] [суїцид] [сексуальний досвід] [тілесність неістоти]
6	[ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД]	[осуд] [страх] [біль] [туга] [хвороба] [криза] [смерть]
7	[ПАМ'ЯТЬ]	[індивідуальна пам'ять] [ненадійність пам'яті] [пам'ять про події] [пам'ять смаку] [культурно-історична пам'ять]
8	[РЕЗУЛЬТАТ]	[неосяжність істини] [підсумок життєвого шляху] [оцінка життєвого досвіду]

Наприклад, наративна сцена [ПАМ'ЯТЬ] експлікується в шістьох ПК: ПК 24 [індивідуальна пам'ять], ПК 25 [ненадійність пам'яті], ПК 26 [пам'ять про події], ПК 27 [пам'ять смаку], ПК 28 [пам'ять запаху], ПК 29 [культурно-історична пам'ять]. Біографічна пам'ять у БН розкриває специфіку реконструкції власного минулого (суб'єктивне “я”) чи минулого іншої особи (об'єктивне/суб'єктивне “він/вона”) крізь призму внутрішніх переживань. На циклічність, повторюваність, перспективність і процес запам'ятовування подій указують дейктичні темпоральні маркери відповідної семантики, як-от: *next, after, once, previously, years ago, there, then, now, today, ever before*.

ПК 24 [індивідуальна пам'ять]. Наратор висуває власну модель пам'яті – “цибулину пам'яті” (термін, запозичений М. Емісом із збірки поезій К. Рейна “The Onion, Memory”) з численними шарами і спільною основою. Загадкове зникнення й убивство кухні Еміса відображено в контекстуальній зміні наративних пропозицій: розкидані речі в кімнаті асоціюються з безкінечним зануренням у спогади про її смерть. Для підкреслення емоційної травми наратор уживає числівники, які стають джерелом мовної експресії: *More than a hundred had been there that day. Their differing degrees of pain went back twenty years and would continue for another twenty, forty, sixty. And that hundred each know another hundred who sympathised, who worried and winced* (Amis, *Experience: A Memoir*, 70–71).

ПК 25 [ненадійність пам'яті]. Образ авторського “я”, незважаючи на наявність конкретних біографічних фактів, залишається незавершеним, оскільки наратор часто навмисно оголює хиткість основ особистісного досвіду. Тут контекстуальні зміни відбивають сприйняття дійсності у всій її суперечливій складності і взаємозумовленості. Наприклад, антонімічні пари *live – die, remember – forget* водночас можуть бути семантично протиставлені і тісно пов'язані між собою, а вставне слово з модальною семантикою *perhaps* може стосуватися припущення про ненадійність людської пам'яті: *We live, we die, we are remembered, we are forgotten. Not immediately, but in tranches. We remember our parents through most of their adult lives; our grandparents through their last third; beyond that, perhaps, lies a great-grandfather with a scratchy beard and a rank odour. Perhaps he smelt of fish* (Barnes, *Nothing to be Frightened of*, 218).

ПК 26 [пам'ять про події]. Процес осмислення наратором навколишнього світу проходить шлях від пізнання предметного світу аж до уявлень та візуалізації подій. Контекстуальну зміну наративних пропозицій активує метафора ПАМ'ЯТЬ – ШВАЧКА, де референтне уналежнення іменника *needle* стосується виключно подій, що відбулися у минулому: *Memory is the seamstress, and a capricious one at that. Memory runs her needle in and out, up and down, hither and thither. We know not what comes next, or what follows after* (Woolf, *Orlando*, 35).

ПК 27 [пам'ять смаку]. Локусами пам'яті постають також яскраві за силою сенсорні образи. Гастрономічний (глютонічний) дискурс може інтегруватись у структуру БН, доповнюючи події спогадами про смак чи запах їжі в дитинстві, що об'єктивує сприйняття прожитого періоду та індивідуальну пам'ять наратора. В автобіографії “Moab is My Washpot” С. Фрай, наприклад, виказує почуття, народжені спогадами дитинства і зумовлені відтінками смакової модальності як одного з видів сенсорики, що актуалізуються в ракурсі тілесності. Контекстуальні

зміни втілюються у використанні порівнянь і метафоричних висловлень: *The fierce knot of admiration, resentment, shame and fury that tightened in the pit of my stomach is one of those background sensations of childhood, like the taste of lemon sherbet or tomatoes on fried bread, flavours that can be blown back on the wind of memory or association* <...> (Fry, *Moab is My Washpot*, 67).

ПК 28 [пам'ять запаху]. В спогадах про дитинство наратор звертається до родинного аромату, який уособлював тепло батьківської оселі. Контекстуальна зміна стосується асоціативного перенесення пам'яті про запах на стосунки у родині і родинні зв'язки: *There was a sentence he often appended, for no very good reason, about the involving of this early memory with the ancestral smell of his grandmother's excellent pot-pourri imported to that desert, rose-petals and essential refreshing oils, sandalwood and musk* (Byatt, *Possession*, 105–106).

ПК 29 [культурно-історична пам'ять]. Місто чи країна у біографічних спогадах є вмістилищем культурної та історичної пам'яті, де народжується минуле, порівнюване з теперішнім. Контекстуальні зміни стосуються вказівок на географічні назви місць, міст, країн чи континентів: *Many of these institutions exist today, albeit in altered form, while others linger only in folk memory of London. The history of London is a palimpsest of different realities and lingering truths* (Ackroyd, *London: The Biography*, 86–87). *Exactly a year from now, I vowed, I would sit outside at night wherever I was, somewhere in Europe, or in America, and turn my face to Egypt, as Moslems do when they pray and face Mecca, and remember this very night, and how I had thought these things and made this vow* (Aciman, *Out of Egypt*, 339).

Виявлено, що найбільша кількість мовних індикаторів ПК представлена 347 дискурсивними маркерами, що становить 44 % від їхньої загальної кількості (787 аналізованих мовних одиниць). Найвищий ступінь вияву наратотвірної функції дискурсивних маркерів свідчить про найвищий ступінь вербального втілення стереотипних сцен наративного фрейму-сценарію у відповідних ПК, які забезпечують змістову когерентність БН.

Визнання пріоритету когнітивної функції мови дало змогу встановити особливості метафорично-іронічного втілення наративного фрейму-сценарію БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ в автобіографічному есеї Дж. Барнса “Nothing to be Frightened of”. Відповідно до теорії концептуальної інтеграції при виникненні такого лінгвокогнітивного явища, як метафора, відбувається одночасна активація тих частин мозку, що відповідають за наочні й абстрактні образи (М. Тернер, Ж. Фоконьє). Зважаючи на те, що метафора актуалізує аналогії, а іронічне висловлення – невідповідність між реальним і очікуваним результатом, способом їхнього відтворення в БН слугувала багатопросторова модель концептуальної інтеграції. Цей вид інтеграції актуалізується у мережі ментальних просторів, які структурують когнітивні сцени фрейму відповідно до контекстуальної інформації та фонових знань адресата.

Метафорично-іронічне втілення фрейму-сценарію БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ у багатопросторовій моделі концептуальної інтеграції пов'язано з процесом активації когнітивних сцен у трьох входних просторах, позначених організуючими фреймами – input 1 (ЖИТТЯ), input 2 (РОЗПОВІДЬ), input 3 (ФРУКТ). Фреймова модель має асиметричну структуру, оскільки організуючий фрейм змішаного простору охоплює

вибіркові проекції сцен кожного із вхідних просторів, які інтегруються у два бленди – метафоричний та іронічний фрейми.

В аналізованому контекстуальному фрагменті метафора про повноцінне життя відображає приховані авторські міркування про неминучість смерті за аналогією із соковитим фруктом, який може перетворитися на кислий паданець чи зморщений від палючого сонця сухофрукт (*'a sour windfall or dried and wizened by the sun'*). Іронічне висловлення *'Ripeness is all!'* активує організуючий фрейм ФРУКТ (input 3) через бінарну опозицію “ріст – занепад”. Автор демонструє іронічну оцінку прожитого життя суб’єкта, де під занепадом (*decline*) мається на увазі смерть, а не стан достиглого фрукта (*ripe fruit*). Використання прийому концептуального блендингу дало змогу унаочнити структуру іронічного фрейму (бленду), який є концептуальною проекцією метафоричного фрейму ДОРОСЛІСТЬ Є СТИГЛИЙ ФРУКТ і організуючого фрейму ФРУКТ, де ознаки фрукта (*sour, dried, wizened*) контрастують з очікуваннями реципієнта (*growth, adulthood*). Іронічний смисл у новоствореному бленді репрезентує приховану позицію наратора щодо фаталізму людського існування з огляду на прожиті роки, що контрастує із загальноприйнятою суспільною думкою про повноцінне доросле життя.

Інтерпретацію досвіду біографічного суб’єкта, з’ясування позиції наратора БН, коли дейктичний маркер указує на переміщення дейктичного центру суб’єкта в зображеній реальності, уможливило застосування теорії дейктичного переміщення (Л. Джеффріз, Д. Макінтайр, Е. Сегал). Дейктична проекція фреймів у БН відбувається у двох вхідних ментальних просторах фреймової мережі. Перший вхідний (фізичний) простір містить два організуючі субфрейми фреймової мережі – біографа й учасника (адресата) біографічної діяльності. Інший вхідний (наративний) простір стосується зображеної реальності, до складу якого входять дейктичний центр наратора, біографічний суб’єкт і нарататор. Родовий простір є спільним структурним елементом для обох вхідних просторів, у т.ч. для відповідних дейктичних центрів – автора-суб’єкта, наратора-суб’єкта й автосуб’єкта.

Утворення інтегрованого дейктичного бленду відбувається шляхом накладання фізичного ментального простору автора на наративний ментальний простір реципієнта. У результаті їхньої взаємодії спроектовано шість дейктичних блендів відповідно до трьох дейктичних центрів БН: дейктичний центр “автор-суб’єкт” відтворюється в одному дейктичному бленді (3rd person HE); дейктичний центр “нарататор-суб’єкт” експлікується в двох дейктичних фреймах: 1st person I, 2nd person YOU; дейктичний центр “автосуб’єкт” позначає три дейктичні бленди: 1st person I, 1st person I–WE, 1st person I і 2nd person YOU.

У п’ятому розділі **“Лінгвокогнітивна специфіка фрактального модусу макроструктури англomовного біографічного наративу”** визначено принципи конструювання фрактальних моделей у синергетичній макроструктурі БН із залученням інструментарію когнітивної лінгвістики. З урахуванням текстової кореферентності, синергетичних принципів ітерації та рекурсії розкрито лінгвокогнітивні параметри фрактального концепту, фрактальної моделі концептуальної метафори, моделей ризоми і концентричних кіл.

Висвітлення лінгвокогнітивної специфіки фрактального модусу макроструктури англomовного БН ґрунтується на ідеї про схожість концепту із

фрактальними структурами, які характеризуються надламаністю меж, що відтворюється в “матрьошковій” самоподібності частин, а також роздрібній розмірності внутрішнього простору, видимим аналогом якого може бути пожмаканий папір (С.Г. Воркачов). Звідси випливає, що мовна когніція як системотвірний чинник закладає синергетичні підвалини для дослідження когнітивно-нарративних структур БН.

Як одна з макропропозицій фрактального модусу макроструктури нарративу *фрактальний концепт* бере участь у масштабуванні самоподібних нарративних пропозицій. В когерентній структурі оповідного тексту вони слугують його атракторами або параметрами самоорганізації. Фрактальний концепт як текстовий конструкт й особлива динамічна структура моделюється за принципом самоподібності, відношеннями фактуальності та нефактуальності, різного роду перенесеннями з реального у зображене тощо. Структуротвірним актуалізатором концепту є референт біографічного суб'єкта, актуалізований референційно тотожними номінаціями.

Когнітивний механізм тиражування кореферентів фрактального концепту визначається за критерієм подібності біографічних референтів, що в різних “подобках” інтерпретуються наратором як можливі форми існування біографічного суб'єкта. В результаті аналізу мовної об'єктивації фрактального концепту визначено ключову номінацію (ім'я) біографічного суб'єкта, яка конденсовано репрезентує змістовий обсяг концепту; встановлено вербалізовані номінативні субститути (лексеми та словосполучення) у кореферентних рядах і парах, що функціонують як семантично марковані вторинні образотвірні одиниці БН.

З урахуванням наратотвірних параметрів [+] реальний референт біографічного суб'єкта / [-] фікційний референт біографічного суб'єкта; [+] дійсний світ / [-] нарративний світ, а також текстової категорії кореферентності, що впливає на фрактальну організацію англomовного БН, здійснено аналіз 10 фрактальних концептів <OSCAR WILDE>, <BRET ELLIS>, <WILLIAM SHAKESPEARE>, <PICKLEHERRING>, <GUSTAVE FLAUBERT>, <DORIS LESSING>, <CHATTERTON>, <HENRY JAMES>, <LONDON>, <VIRGINIA WOOLF>. В аналізованих фрактальних концептів кількість кореферентних найменувань біографічного суб'єкта може варіюватися від двох номінативних вербалізаторів концепту <VIRGINIA WOOLF>, які утворюють кореферентну пару, як-от, *Virginia* → *a goat*, до 27 кореферентних найменувань, що об'єктивують фрактальний концепт <OSCAR WILDE>, наприклад, *Oscar Wilde* → *Hoscar* → *Oscar* → *Mr Oscar* → *Wilde* → *Stupor Mundi* → *Anti-Christ* → *as an artist quite dead* → *like an eagle* → *the lord of life* → *the Juggernaut* та ін.

Отже, кореферентні номінації, які беруть участь у вербальній об'єктивації фрактального концепту, можуть бути репрезентовані: (1) фонетико-семантичними субститутами імені референта (графічними скороченнями включно); (2) одиницями описового характеру, що створюють метафоричні образи референта; (3) синтаксичними конструкціями, в яких часто імплікується суб'єктивно-модальна ідентифікація референта. Кореферентна послідовність референційно тотожних номінативних одиниць має ознаки фрактальності, з одного боку, через смислове уналеження до того ж самого референта, а з іншого, – завдяки тематичній неперервності самоподібних ітерацій на позначення референта в БН.

Лінгвокогнітивну специфіку англomовного БН розкриває й аналіз фрактальної концептуалізації життєвого досвіду крізь призму фрактальної моделі-матриці ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ, експлікованої в самоподібних наративних пропозиціях. Уявлення про життя як розповідь є результатом міждоменних проєкцій життя біографічного суб'єкта і розповіді про його історію життя. Взаємодія двох ментальних просторів виявляється у співвідношеннях зображеного біографічного суб'єкта з реальною особою, початку розповіді з народженням суб'єкта, історії життя в зображеній реальності з фактуальним перебігом життєвих подій і, нарешті, кінцем розповіді зі смертю суб'єкта.

Виявлену сукупність міждоменних аналогій у новоутвореному бленді відтворено у фрактальній моделі-матриці ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ, яка слугувала одним із способів форматування оповідної реальності (рис. 1).

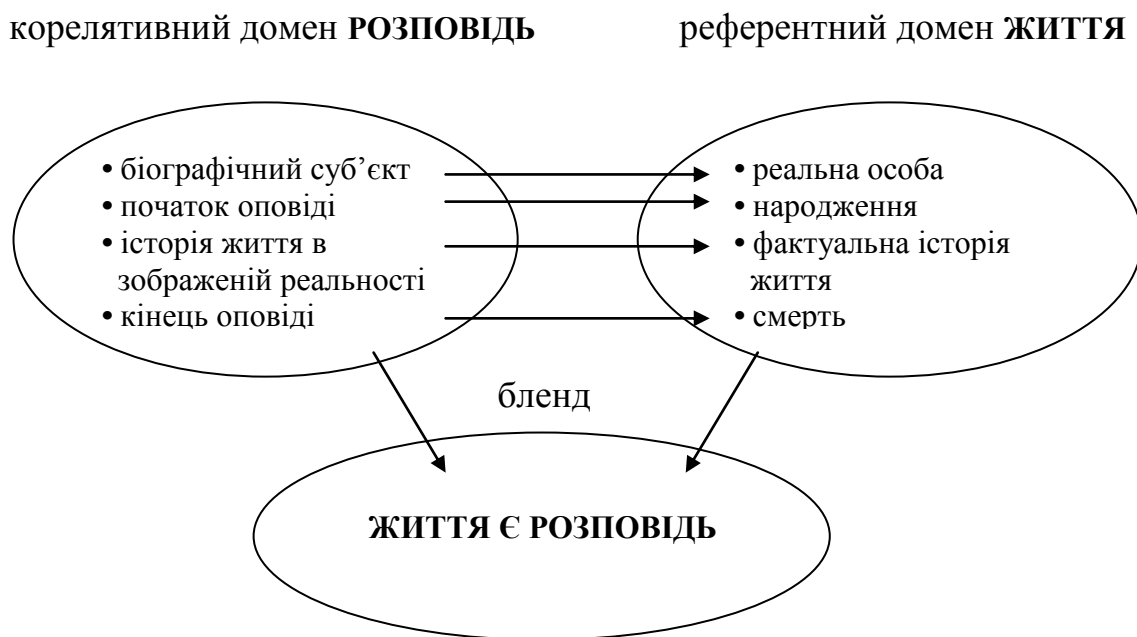

Рис. 1. ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ: міждоменні відповідники

У фрактальній моделі-матриці корелятивний домен РОЗПОВІДЬ є самоподібною структурою в тому сенсі, що його змістова структура повторюється певну кількість разів у структурі цілої матриці у меншому масштабі в актуалізованих контекстах БН. Рівні вкладеності фрактальної моделі-матриці можуть бути реалізовані графічно, де $P_1, P_2, P_3, P_4, P_5, P_n$ позначають множинність інтерпретацій історії життя біографічного суб'єкта і фрактальні мультивекторні розширення корелятивного домена (рис. 2).

Взаємодія самоподібних структурних елементів корелятивного домена РОЗПОВІДЬ з елементами референтного домена ЖИТТЯ набуває ознак упорядкованої динамічної структури, спроможної до фрактальної розмірності $1 + 2 + 3 + \dots + n$.

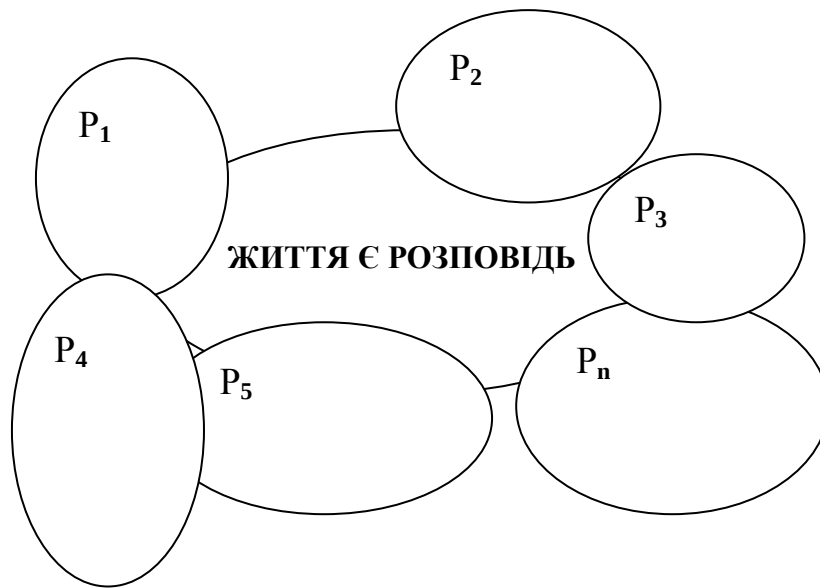

Рис. 2. Фрактальне розширення моделі-матриці ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ

Аналіз характеристик текстового фракталу дає підстави стверджувати про його збіги з ризою як однією із структур синергетики в частині фрактальної організації англomовного БН. Фрактальний аналіз наративу передбачає інтерпретацію його самоподібних фрагментів крізь ризоматичне плетиво численних інтертекстів, цитат, алюзій та квазіалюзій, культурних кодів, символів (О.А. Бабелюк).

Фрактальна структура ризоми в оповідній структурі роману М. Каннінгема “The Hours” базується на послідовних концептуально-сміслових галуженнях у ментальних просторах концептуальної мережі, що профілюють концепт FEAR. Мультимасштабну розмірність (О.П. Воробйова) ризомних переплетень актуалізують сенсорні образи сприйняття дійсності Вірджинією Вулф: страх перед душевною хворобою, страх перед майбутнім, страх через повернення на попереднє місце проживання, страх перед викриттям своєї сексуальної орієнтації тощо.

В досліджуваному БН діапазон галужень встановлено у трьох самоподібних концептуально-сміслових галуженнях, а фрактальний потенціал ризоми у зображенні біографічного суб'єкта забезпечив текстоорієнтовану множинність самоподібних частин БН на основі принципу ітерації. У родовому просторі ідентичність біографічного суб'єкта стає його організуючим центром, вхідні простори, які просякають простір буття біографічного суб'єкта, репрезентовано концептуально-смісловими галуженнями концепту FEAR: FEAR-1→HEADACHE (вхідний простір 1), FEAR-2→VOICE (вхідний простір 2), FEAR-3→MIRROR (вхідний простір 3), FEAR-n (вхідний простір n). Наприклад, у смислового галуженні FEAR-1→HEADACHE змістовий потенціал лексеми *headache* (*‘a pain in your head’*) набуває нових контекстуальних значень через послідовні смислові галуження ризомної моделі: страх перед нападами головного болю, який може наблизитися (*the headache is approaching, headaches come*), тиснути (*crush*), проникати (*infiltrate*), заселятися (*inhabit*) і, нарешті, спричиняти страждання (*afflict*): *The voices are back and the headache is approaching as surely as rain, the headache that will crush*

whatever is she and replace her with herself. The headache is approaching and it seems (is she or she is not conjuring them herself?) that bombers have appeared again in the sky (Cunningham, The Hours, 4). First come the headaches, which are not in any way ordinary pain. They infiltrate her. They inhabit rather than merely afflict her, the way viruses inhabit their hosts (Cunningham, The Hours, 70).

Фрактальне представлення вербалізованої інформації про біографічний суб'єкт у романі Брета Істона Елліса "Lunar Park" стало можливим з урахуванням вкладеності фрактальних циклів у формі **концентричних кіл (К)**. Осмислення БН у формі кола корелює з його композиційною організацією, де самоподібні наративні пропозиції слугують параметрами самоорганізації макроструктури БН.

Модель концентричних кіл об'єктивується засобами смислового уподібнення її складників, які, по-перше, організовані за хвилеподібним принципом у напрямку від ядра (смислового атрактора) моделі до периферії (пограничної області); а по-друге, які із циклічною послідовністю модифікують ядро в концептуально-сміслових наближеннях. Так, процес "я-репрезентації" біографічного суб'єкта в романі "Lunar Park" передбачає висунення прономінальної референції (займенник *I*) як вияву саморефлексії досвіду автора-наратора. Зважаючи на те, що в БН відбувається процес перенесення реальних фактів життя біографічного суб'єкта на зображену реальність і навпаки, кожне концентричне (вкладене) коло моделі у формі фрагментарних образів ключових персонажів із попередніх романів Брета Елліса стає відтворенням тих чи інших якісних ознак реального Брета в новому оточенні.

Ядрову частину моделі концентричних кіл встановлено на тлі когнітивного простору особистості – емоційного стану біографічного суб'єкта Брета Елліса. Фрактальна динаміка БН актуалізується властивостями моделі концентричних кіл, а принцип фрактальної рекурсії спрямовано на виявлення зв'язку концентричних кіл із циклами концептуально-сміслових наближень. Фрактальний концепт <BRET ELLIS>, який становить ядро фрактальної моделі концентричних кіл, експлікується в чотирьох концентричних колах моделі – (K-1) *Terby*, (K-2) *Patrick Bateman*, (K-3) *Robby*, (K-4) *Father*. Кожне з них утворює фрактальні цикли із концептуально-смісловими наближеннями до ядра концепту – *Terby*↔*Bret*, *Patrick Bateman*↔*Bret*, *Ellis Robby*↔*Bret* і *Father*↔*Bret* відповідно.

Наприклад, у концентричному колі (K-2) *Patrick Bateman* життєву історію Брета ототожнено з життям Патрика Бейтмена, героєм екранізації роману Б.І. Елліса "American Psycho": *I was "transgressive" <...>. Now it all came rushing back, I found myself in Patrick Bateman's shoes. Patrick Bateman was a notoriously unreliable narrator, I felt like an unreliable narrator* (Ellis, *Lunar Park*, 160–161). До того ж Крістіан Бейль, який зіграв роль Патрика Бейтмена, навіть був чимось схожий на Брета: *"But he also looked like you," Aimee said. "Give or take twenty years"* (Ellis, *Lunar Park*, 109). У фрактальному циклі концептуально-сміслового наближення *Patrick Bateman*↔*Bret*, експлікованому мовними одиницями із семантикою подібності (прислівниками *also*, *back*, маркерами подібності *like*, *looked like*, фразеологічним сполученням *in sb's shoes*), втілення принципу фрактальної рекурсії в наративі пояснюється смисловим зв'язком K-2 з ядром фрактальної моделі, де кожен наступний вкладений цикл є результатом попереднього.

ВИСНОВКИ

У встановленні макроструктури **біографічного наративу (БН)** враховано динаміку переходу від традиційних, подієво-центричних інтерпретацій наративності і структуралістського осмислення наративу як зображення певної послідовності подій аж до вивчення лінгвокогнітивного аспекту організації оповідного тексту і процесу його розповідання. В дисертації БН визначено як тематично єдиний прозовий текст або його фрагмент, що корелює з певним типом наратора, репрезентує інформацію про певний вербалізований сегмент оповідної реальності й характеризується когнітивно-наративними структурами, які концептуалізують життєвий досвід біографічного суб'єкта.

З'ясування лінгвокогнітивної сутності англомовного БН ґрунтується на теоретичних положеннях когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики, лінгвістики тексту, наратології і синергетики, сукупності принципів експансiонiзму, антропоцентризму, функціоналізму й експланаторності. Розроблена комплексна методика аналізу англомовного БН у лінгвокогнітивному вимірі дала змогу обґрунтувати стратифікаційний, фреймовий та фрактальний модули його макроструктури, вихідними операторами для яких виступають вербалізовані наративні пропозиції як суб'єктно-предикатні структури.

Застосована методика лінгвокогнітивного аналізу БН охоплює шість етапів: 1) узагальнення теоретичних підходів до вивчення сутності об'єкта дослідження з позицій різних наукових парадигм; 2) розкриття лінгвокогнітивної специфіки стратифікаційного модулю макроструктури БН, відтвореного в орієнтаційних параметрах наративного дейксису та метафоричній концептуалізації просторово-часового дейксису; 3) побудова когнітивної макроструктурної моделі БН на рівні фреймового модулю, організуючим центром якого є біографічний суб'єкт; 4) розкриття лінгвокогнітивних механізмів, спрямованих на аналіз фреймової концептуалізації життєвого досвіду біографічного суб'єкта в термінах наративних фреймів; 5) опис лінгвокогнітивних процесів, які структурно організовують наративний фрейм-сценарій **БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ** в ієрархічно організованих когнітивних сценах і подієвих контекстах; 6) обґрунтування лінгвокогнітивних параметрів фрактального модулю макроструктури БН і нараторівного потенціалу макропропозицій його синергетичної макроструктури.

Стратифікаційний модуль англомовного БН обґрунтовано на двох рівнях. На макрорівні наративного простору проблему референтності досліджено на перетині вигадки і реальності, дійсного і можливого світів, установленні референтних невідповідностей у контрафактичній реальності БН на підставі виокремлених типів асиметрії референтних відношень: асиметрії біографічних фактів (повна/часткова достовірність); асиметрії діалогічних відношень “наратор – персонаж”; фізичної асиметрії (фізичні стани й об'єкти зображеної реальності); просторово-часової асиметрії (місце і час дії); логіко-семантичної асиметрії (композиційні особливості, зображення перебігу подій тощо).

Мікрорівень наративного простору визначається специфікою орієнтаційних параметрів англомовного БН, де важливе місце відведено наративному дейксису. Дейктичні конституенти, до яких належать суб'єктний дейксис, просторовий і

часовий типі дейксису, беруть безпосередню участь у процесі концептуалізації БН. Специфіка метафоричної концептуалізації дейктичного простору БН засобами просторово-часового дейксису актуалізується в структурі орієнтаційної метафори. Орієнтаційні метафори ЖИТТЯ – ВГОРІ, СТРАЖДАННЯ – ВНИЗУ, ЩАСТЯ – ВГОРІ, СУМ – ВНИЗУ, СМЕРТЬ – ВНИЗУ, МАЙБУТНЄ – ПОПЕРЕДУ, МИНУЛЕ – ПОЗАДУ виступають ментальними структурами, які концептуалізують життєвий досвід біографічного суб'єкта в термінах дейктичних опозицій. Дейктичні опозиції не лише актуалізуються в структурі кожної з виявлених метафор, а й забезпечують співвідношення концептуальної референтної сфери із змістовими ознаками її корелятивних доменів.

Універсальними макропропозиціями схематичної суперструктури фреймового модусу макроструктури БН визначено наративні фрейми як когнітивно-наративні структури – ФРЕЙМ-ІНТРОДУКЦІЯ, ФРЕЙМ-СЕКВЕНЦІЯ, ФРЕЙМ-ТЛО, ФРЕЙМ-РЕТРОСПЕКЦІЯ, ФРЕЙМ-КОМЕНТАР. У результаті дослідження встановлено, що кожному типу наративного фрейму відповідає особлива наративна функція: інтродуктивна, секвентивна, фоновна, ретроспективна й коментувальна. Реалізацію функціональної неоднорідності БН забезпечують три концептуальні слоти [учасник є автором], [учасник є персонажем], [учасник є спостерігачем] і дві концептуальні ознаки 'біографічні відомості про себе', 'біографічні відомості про когось'.

У дослідженні доведено, що фрейми виступають концептуальними структурами, які становлять основу фреймової концептуалізації життєвого досвіду біографічного суб'єкта і визначають зв'язність англомовного БН через каузальну послідовність зображених у ньому подій. Визначальним критерієм фреймової концептуалізації став процес структурування життєвого досвіду суб'єкта крізь призму наративного фрейму-сценарію БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ. Найзагальнішими параметрами семантичної макроструктури виступають макропропозиції фреймового модусу макроструктури БН – наративні сцени [УЧАСНИКИ], [МЕТА], [МЕТОД], [ДЖЕРЕЛА], [ТІЛЕСНИЙ ДОСВІД], [ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД], [НАРАТИВНА ПАМ'ЯТЬ], [РЕЗУЛЬТАТ], які вербалізуються у подієвих контекстах актуалізованої моделі.

Встановлена ієрархія рівнів наративного фрейму-сценарію БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ визначається: 1) когнітивними сценами як вершинними вузлами фреймової моделі, яку конструює нарататор у процесі осмислення наративних подій; 2) ієрархічно організованими подієвими контекстами, які закорінені у пам'яті нарататора і впорядковують життєвий досвід суб'єкта відповідно до виокремлених сцен; 3) наративними пропозиціями подієвих контекстів, що активують наративний фрейм-сценарій.

Лінгвокогнітивний аналіз метафорично-іронічного втілення фреймової мережі вхідних ментальних просторів засвідчив, що у проекції перетину вхідних ментальних просторів нове контекстуальне значення утворюється в метафоричному й іронічному інтегрованих фреймах наративного фрейму-сценарію БІОГРАФІЧНА РОЗПОВІДЬ.

Лінгвокогнітивну специфіку фреймової мережі ментальних просторів проаналізовано відповідно до типології дейктичних центрів англомовного БН. У результаті взаємодії ментальних просторів спроектовано шість дейктичних блендів відповідно до трьох дейктичних центрів: 1) дейктичний центр "автор-суб'єкт"

відтворюється в одному дейктичному бленді (3rd person HE); 2) дейктичний центр “наратор-суб’єкт” експлікується в двох дейктичних фреймах: 1st person I, 2nd person YOU; 3) дейктичний центр “автосуб’єкт” позначає три дейктичні бленди: 1st person I, 1st person I–WE, 1st person I і 2nd person YOU.

Осмислення досвіду біографічного суб’єкта в макроструктурі англомовного БН у світлі лінгвокогнітивного підходу увиразнюють інструментарій і метамова синергетики. Врахування лінгвокогнітивної специфіки аналізованих наратотвірних структур слугувало підґрунтям для виведення макропропозицій синергетичної макроструктури на рівні фрактального модусу БН як складної нелінійної системи. Макропропозицією синергетичної макроструктури, котра забезпечує когерентність БН, є фрактальний концепт як особлива когнітивно-наративна структура репрезентації текстового знання, що конструється на основі принципу самоподібності і змістових відношень кореферентності. Засобами вербалізації референтних зон виокремлених фрактальних концептів <OSCAR WILDE>, <WILLIAM SHAKESPEARE>, <GUSTAVE FLAUBERT>, <HENRY JAMES>, <CHATTERTON>, <VIRGINIA WOOLF>, <DORIS LESSING>, <BRET ELLIS>, <LONDON>, <PICKLEHERRING> виступають кореферентні (референційно тотожні) номінативні пари і ряди на позначення біографічного суб’єкта.

Аналіз параметрів фрактальної концептуалізації життєвого досвіду біографічного суб’єкта засвідчив, що фрактальна модель-матриця ЖИТТЯ Є РОЗПОВІДЬ експлікується в самоподібних наративних пропозиціях. Виокремлені структурні елементи корелятивного домена РОЗПОВІДЬ слугують умовою метафоричної фракталізації БН.

На основі синергетичних принципів фрактальної ітерації і фрактальної рекурсії розкрито лінгвокогнітивну специфіку фрактального модусу макроструктури англомовного БН, а також здійснено аналіз особливостей вербального втілення різноаспектних інтерпретацій досвіду біографічного суб’єкта. Фрактальний модус макроструктури БН характеризують дві синергетичні моделі: концептуально-сміслові галуження фрактальної моделі ризом в концептуальній мережі ментальних просторів і фрактальна модель концентричних кіл із циклами концептуально-сміслових наближень.

Органічний зв’язок когнітивної й синергетичної парадигм у сучасній лінгвістиці, а також інтеграція методів когнітивної психології і синергетики в когнітивну лінгвістику і лінгвістику наративу, не лише уможливили встановлення лінгвокогнітивної специфіки фрактального модусу макроструктури БН, а й забезпечили трактування наративу як відкритої, динамічної й нелінійної цілісності, стійкий стан якої регулюється когнітивно-наративними структурами.

Перспективою подальших досліджень вважаємо використання положень комунікативної лінгвістики щодо ідентифікації біографічного суб’єкта як мовної особистості в різних видах дискурсу, що поглибить лінгвокогнітивний аналіз наративів суміжних гуманітарних наук. Напрацьована методика розширить обрану мовознавчу парадигму шляхом доповнення її категоріями синергетики, що вказують на взаємозв’язок таких понять, як відкритість, нестабільність системи, дисипативні структури, параметри порядку, сприяючи дальшому розвитку прийомів наративного аналізу в лінгвістиці тексту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бистров Я. В. Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики : монографія / Яків Володимирович Бистров. – К. ; Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2016. – 320 с. (Єнікєєва С. М. Рецензія на монографію Я. В. Бистрова “Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики” / С. М. Єнікєєва // Одеський лінгвістичний вісник : науково-практичний журнал. – Одеса : Видавничий дім “Тельветика”, 2016. – Вип. 7. – С. 282–283.).
2. Бистров Я. В. Концептуальний вимір авторського художнього тексту і дані корпусної лінгвістики (на матеріалі сучасної англійської мови) / Я. В. Бистров // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць. – Ужгород : ПП Обручар В. В., 2007. – Вип. 5. – С. 232–238.
3. Бистров Я. В. Когнітивна інтерпретація концепту СІТУ в художньому тексті / Я. В. Бистров // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – К. : КНЛУ, 2008. – Т. 11, № 2. – С. 69–74.
4. Бистров Я. В. Моделювання авторської концептосфери: лінгвосинергетичний аспект (на матеріалі англійської мови) / Я. В. Бистров // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. – Х., 2011. – Вип. 973. – С. 130–134.
5. Бистров Я. В. Соціокогнітивні параметри рекурентності лексичних повторів (на матеріалі англомовної прози) / Я. В. Бистров // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. – 2012. – № 23. – С. 13–17.
6. Бистров Я. В. Метафорична модель LIFE IS A JOURNEY у фікціональному просторі роману Вільяма Бойда “Any Human Heart” / Я. В. Бистров // Наукові праці Кам’янець-Подільського ун-ту ім. І. Огієнка. Філологічні науки. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2012. – Вип. 29, ч. 2. – С. 41–44.
7. Бистров Я. В. Лінгвокогнітивний потенціал біографічного наративу роману Пітера Акройда “The Last Testament of Oscar Wilde” / Я. В. Бистров // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2012. – Вип. 27. – С. 102–104.
8. Бистров Я. В. Метафоризація фікціонального світу в автобіографічному есе Джуліана Барнса “Nothing to be Frightened of” / Я. В. Бистров // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія “Лінгвістика” : зб. наук. праць. – Херсон : ХДУ, 2013. – Вип. XX. – С. 158–163.
9. Бистров Я. В. Дейктивні параметри біографічного наративу англомовної художньої прози : лінгвокогнітивний аспект / Я. В. Бистров // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – 2013. – № 1(46). – С. 39–41.
10. Бистров Я. В. Модальні маркери у контексті теорії можливих світів біографічного наративу (на матеріалі англомовної художньої прози) / Я. В. Бистров // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип. 128. – С. 45–50.
11. Бистров Я. В. Фрактальна модель біографічного наративу в лінгвосинергетичній перспективі (на матеріалі роману Майкла Каннінгема “The

Hours”) / Я. В. Бистров // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – К. : КНЛУ, 2014. – Т. 17, № 1. – С. 16–24.

12. Бистров Я. В. Фрактальна модель концептуальної метафори в англomовному біографічному наративі / Я. В. Бистров // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2014. – Вип. 48. – С. 80–89.

13. Бистров Я. В. Мовне втілення фрактальної моделі концентричних кіл у структурі біографічного наративу / Я. В. Бистров // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2014. – Вип. 50, ч. 1. – С. 40–47.

14. Бистров Я. В. Фреймова концептуалізація життєвого досвіду суб’єкта в англomовному біографічному наративі / Я. В. Бистров // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна” : зб. наук. праць / укладачі : І. В. Ковальчук, С. В. Новоселецька. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”. – Острог, 2014. – Вип. 48. – С. 33–36.

15. Бистров Я. В. Функціональна неоднорідність біографічного наративу : типологія наративних фреймів / Я. В. Бистров // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету. Серія “Філологічні науки” : зб. наук. праць. – Дрогобич, 2015. – № 3. – С. 27–33.

16. Бистров Я. В. Метафорично-іронічний модус англomовного біографічного наративу у фреймовій мережі ментальних просторів / Я. В. Бистров // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”. – Х., 2015. – № 1155. – С. 29–33.

17. Бистров Я. В. Лінгвокогнітивний ракурс суб’єктного дейксису в англomовному біографічному наративі : алгоритм аналізу / Я. В. Бистров // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія / відп. ред. І. В. Ступак. – Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2015. – Вип. 15, т. 2. – С. 26–29.

18. Бистров Я. В. Метафорична концептуалізація просторово-часового дейксису в англomовному біографічному наративі / Я. В. Бистров // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського нац. університету імені Василя Стефаника, 2015–2016. – Вип. 44–45. – С. 160–164.

19. Бистров Я. Когнітивні параметри біографічного суб’єкта в структурі наративу / Я. Бистров // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія : зб. наук. праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ “Фірма “Планер”, 2015. – Вип. 22. – С. 125–129.

20. Бистров Я. В. Фрактальна рекурсія у біографічному оповідному тексті : лінгвосинергетичний аспект / Я. В. Бистров // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна” : зб. наук. праць / укл. : І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”. – Острог, 2015. – Вип. 59. – С. 26–28.

21. Бистров Я. В. Лінгвофілософські підходи в дослідженні оповідного тексту / Я. В. Бистров // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Вип. 145. – С. 362–365.

22. Быстров Я. В. Интерпретация индивидуально-авторских концептов в англоязычном художественном тексте / Я. В. Быстров // Современный научный вестник. Серия: Экономика. Право. Филология. Музыка и жизнь. – Белгород, 2008. – № 15 (41). – С. 71–78. – ISSN 1561-6886.

23. Быстров Я. В. Языковое воплощение концептуального пространства автобиографии Мартина Эмиса “Experience : A Memoir” / Я. В. Быстров // Вестник ВЭГУ. – Уфа : Академия ВЭГУ, 2013. – № 6(68). – С. 171–176. – ISSN 1998-0078.

24. Быстров Я. В. Субъектность англоязычного биографического нарратива : диагностика типа нарратора / Я. В. Быстров // Лингвориторическая парадигма : теоретические и прикладные аспекты : [науч. журнал]. – Сочи : Сочинский гос. ун-т, 2014. – № 19. – С. 73–77. – ISSN 2307-6364.

25. Bystrov Ya. Fractal metaphor LIFE IS A STORY in biographical narrative / Ya. Bystrov // Topics in Linguistics. – Nitra, Slovakia : De Gruyter Open, 2014. – Vol. 14, № 1. – P. 1–8. – e-ISSN 2199-6504.

26. Быстров Я. В. Объектная организация биографического нарратива : типология референтных отношений / Я. В. Быстров // Polilog. Studia Neofilologiczne. – Słupsk : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2015. – № 5. – P. 231–239. – ISSN 2083-5485.

27. Быстров Я. В. Кореферентні номінації у структурі фрактального концепту *GUSTAVE FLAUBERT* / Я. В. Быстров // Science and Education : a New Dimension. Philology IV (24). – Budapest : www.seanewdim.com, 2016. – Issue 104. – P. 56–59. – p-ISSN 2308-5258, e-ISSN 2308-1996.

28. Быстров Я. В. Авторська свідомість в аспекті текстотворення і концептотворення / Я. В. Быстров // Дискурсні стратегії лінгвістики ХХІ століття : зб. матер. конф. / уклад. А. І. Радю. – Львів : Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 74–76.

29. Быстров Я. В. Текстова картина світу літературного нарративу у світлі когнітивної поетики / Я. В. Быстров // Філологія ХХІ століття : теорія, практика, перспективи. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 16–17.

30. Bystrov Ya. Text Worlds in Julian Barnes's *Flaubert Parrot* / Ya. Bystrov // Optimizarea procesului de predare a limbilor străine în contextul metodologiilor clasice și moderne : Actele Conferinței științifice Internaționale, Chișinău, 22 mai 2012 / com. șt. Tamara Gogu (coord.) [et al.] ; com. onorific : Teodor Cotelnic [et al.]. – Chișinău : S. n., 2012. – P. 321–326.

31. Быстров Я. В. Фикциональный мир биографического нарратива : внутренняя структура (лингвистический аспект) / Я. В. Быстров // Сб. научных статей по итогам Междунар. заочной научно-практ. конф. “Теоретические и практические аспекты развития науки”, (4–5 июня 2013 г.). – СПб. : КультИнформПресс, 2013. – С. 6–9.

32. Быстров Я. В. Когеренція біографічного нарративу : лінгвокогнітивний аспект / Я. В. Быстров // Перші Почепцовські читання : матеріали Міжнар. наук. конф., (25–27 вересня 2013 р.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 14–16.

33. Быстров Я. В. Фреймовий вимір біографічного нарративу : теоретичний аспект / Я. В. Быстров // Матеріали Українсько-російської школи-конференції молодих учених “Сучасні дослідження мови та літератури”, (26–29 березня 2014 р.) /

ред. кол. : В. Д. Каліущенко (відп. ред.), О. В. Клименко, Ш. Р. Басиров, О. В. Материнська, Л. М. Ягупова, О. С. Ананченко. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – С. 33–37.

34. Бистров Я. В. Фрактальна модель метафори / Я. В. Бистров // Мова – література – мистецтво : когнітивно-семіотичний інтерфейс : матеріали Міжнар. наук. конф., (КНЛУ, Київ, 25–27 вересня 2014 р.) / відп. ред. О. П. Воробйова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 34.

35. Быстров Я. В. Когнитивная релевантность правды и вымысла в англоязычном биографическом нарративе / Я. В. Быстров // Когнитивные исследования языка / гл. ред. Н. Н. Болдырев // Язык, познание, культура : методология когнитивных исследований : матер. Междунар. конгресса по когнитивной лингвистике / отв. ред. вып. Е. И. Голованова. – М. : Ин-т языкознания РАН; Тамбов : Издат. дом ТГУ им. Г. Р. Державина; Челябинск : Изд-во Челябинского гос. ун-та, 2014. – Вып. XVIII. – С. 600–603.

36. Bystrov Ya. Preface as Fractal Structure in Biographical Narrative : A Cross-Cultural Approach / Ya. Bystrov // Book of Abstracts of the 12th ESSE Conference (Košice, Slovakia, 29 August – 2 September). – Košice : The Slovak Association for the Study of English, 2014. – P. 100.

37. Бистров Я. В. Застосування фреймової моделі у лінгвістичній теорії наративу / Я. В. Бистров // Сучасна філологія : теорія та практика : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., (м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р.) / відп. ред. І. В. Ступак. – Одеса : Міжнародний гуманітарний ун-т, 2014. – С. 49–51.

38. Бистров Я. В. Дейктичний простір біографічного наративу в лінгвокогнітивному вимірі / Я. В. Бистров // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2015) : матеріали II Міжнар. наук. конф. / відп. ред. Н. Я. Яцків ; Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника. – Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г.М., 2015. – С. 139–142.

39. Быстров Я. В. Нелинейность биографического нарратива : к проблеме фрактального концепта / Я. В. Быстров // Семантика и прагматика языковых единиц : тезисы докладов Междунар. науч. конф., (Минск, 11–12 мая 2015 г.) / редкол. : А. М. Горлатов (отв. ред.) [и др.]. – Минск : МГЛУ, 2015. – С. 186–187.

40. Бистров Я. В. Фрактальна множинність ризомної моделі в англomовному біографічному наративі : теоретичний аспект / Я. В. Бистров // Шостий міжнародний науковий форум. Сучасна англістика : До 85-річчя кафедри англійської філології : тези доповідей / за ред. В. О. Самохіної. – Х. : Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 19–21.

41. Быстров Я. В. Синергетические параметры фрактального концепта в англоязычном биографическом нарративе / Я. В. Быстров // Язык. Культура. Перевод. Коммуникация : сб. науч. трудов / науч. ред. В. З. Демьянков. – М. : ТЕЗАУРУС, 2015. – С. 589–592.

42. Бистров Я. В. Оповідний текст у світлі сучасної лінгвістики й наратології / Я. В. Бистров // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2016) : матеріали III Міжнар. наук. конф. / відп. ред. Я. Т. Билиця, О. Я. Остапович ; Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника. – Івано-Франківськ : ТОВ “ВГЦ “Просвіта”, 2016. – С. 12–17.

АНОТАЦІЯ

Бистров Я. В. Біографічний наратив у лінгвокогнітивному вимірі (на матеріалі англomовної прози ХХ – початку ХХІ століть). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, 2017.

У дисертації обґрунтовано доцільність виокремлення нового напрямку мовознавчих студій – когнітивної лінгвонаратології, теоретичні засади якої скеровано на встановлення когнітивної макроструктури біографічного наративу і вербальної репрезентації життєвого досвіду біографічних суб'єктів в англomовній прозі ХХ – початку ХХІ століть. З урахуванням інтеграції лінгвокогнітивних параметрів тексту і процесу наратотворення біографічний наратив витлумачено як тематично єдиний прозовий текст або його фрагмент, що корелює з певним типом наратора, репрезентує інформацію про певний сегмент оповідної реальності і характеризується когнітивно-наративними структурами, які концептуалізують життєвий досвід біографічного суб'єкта.

Лінгвокогнітивний аналіз англomовного біографічного наративу уможливив установлення стратифікаційного, фреймового та фрактального модусів його когнітивної макроструктури, експлікованої в наративних пропозиціях як суб'єктно-предикатних структурах.

Ключові слова: біографічний наратив, біографічний суб'єкт, наративна пропозиція, когнітивно-наративна структура, когнітивна макроструктура, стратифікаційний модус, фреймовий модус, фрактальний модус.

АННОТАЦИЯ

Быстров Я. В. Биографический нарратив в лингвокогнитивном освещении (на материале англоязычной прозы ХХ – начала ХХІ вв.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Одесса, 2017.

В диссертации обоснована целесообразность выделения нового направления исследований в лингвистике – когнитивной лингвонаратологии, теоретические положения которой направлены на установление когнитивной макроструктуры биографического нарратива и вербальной репрезентации жизненного опыта биографических субъектов в англоязычной прозе ХХ – начала ХХІ вв. С учетом интеграции лингвокогнитивных параметров текста и процесса нарратообразования *биографический нарратив* определяется как тематически целостный повествовательный текст или его фрагмент, соотносимый с определенным типом нарратора, представляющий информацию об определенном сегменте нарративной реальности и характеризующийся когнитивно-наративными структурами, посредством которых концептуализируется жизненный опыт биографического субъекта.

Стратификационная специфика англоязычного биографического нарратива обоснована на двух уровнях. На макроуровне нарративного пространства проблема референтности исследована на пересечении вымысла и реальности, реального и возможного миров, установления референтных несоответствий в контрафактической реальности биографического нарратива. Микроуровень нарративного пространства определяется спецификой ориентационных параметров исследуемого нарратива, где особое место занимают субъектный дейксис, пространственный и временной типы дейксиса. Специфика метафорической концептуализации дейктического пространства биографического нарратива средствами пространственно-временного дейксиса актуализируется в структуре ориентационной концептуальной метафоры. Ориентационные метафоры ЖИЗНЬ – ВВЕРХУ, СТРАДАНИЯ – ВНИЗУ, СЧАСТЬЕ – ВВЕРХУ, ПЕЧАЛЬ – ВНИЗУ, СМЕРТЬ – ВНИЗУ, БУДУЩЕЕ – ВПЕРЕДИ, ПРОШЛОЕ – ПОЗАДИ являются ментальными структурами, которые концептуализируют жизненный опыт биографического субъекта и составляют основу для осмысления дейктического пространства нарратива посредством дейктических оппозиций.

С целью определения универсальных макропропозиций фреймового модуса биографического нарратива задействованы нарративные фреймы как когнитивно-нарративные структуры – ФРЕЙМ-ИНТРОДУКЦИЯ, ФРЕЙМ-СЕКВЕНЦИЯ, ФРЕЙМ-ФОН, ФРЕЙМ-РЕТРОСПЕКЦИЯ, ФРЕЙМ-КОММЕНТАРИЙ.

В исследовании установлено, что фреймы как концептуальные структуры составляют основу фреймовой концептуализации жизненного опыта биографического субъекта и определяют каузальную последовательность изображенных событий в англоязычном биографическом нарративе. Определяющим критерием фреймовой концептуализации англоязычного биографического нарратива послужил процесс структурирования жизненного опыта субъекта посредством нарративного фрейма-сценария БИОГРАФИЧЕСКИЙ РАССКАЗ.

С учетом лингвокогнитивной специфики проанализированных нарратообразующих структур определены макропропозиции синергетической макроструктуры на уровне фрактальной организации англоязычного биографического нарратива как сложной нелинейной системы. Одной из таких макропропозиций синергетической макроструктуры, обеспечивающей когерентность нарратива, является фрактальный концепт как особенная когнитивно-нарративная структура репрезентации текстового знания, которая конструируется на основании принципа самоподобия и отношений кореферентности. Средствами вербализации референтных зон выделенных фрактальных концептов <OSCAR WILDE>, <WILLIAM SHAKESPEARE>, <GUSTAVE FLAUBERT>, <HENRY JAMES>, <CHATTERTON>, <VIRGINIA WOOLF>, <DORIS LESSING>, <BRET ELLIS>, <LONDON>, <PICKLEHERRING> выступают кореферентные номинации, обозначающие биографический субъект.

Анализ фрактальной концептуализации жизненного опыта биографического субъекта показал, что структура фрактальной модели-матрицы ЖИЗНЬ – ЭТО РАССКАЗ эксплицируется во фрактальных нарративных пропозициях. Фрактальный модус макроструктуры и динамику функционирования биографического нарратива характеризуют две синергетические модели: концептуально-смысловые ветвления

фрактальной модели ризомы в концептуальной сети ментальных пространств и фрактальная модель концентрических окружностей с циклами концептуально-смысловых приближений. Лингвокогнитивная специфика фрактального модуса макроструктуры биографического нарратива основывается на синергетических принципах фрактальной итерации и фрактальной рекурсии, а также особенностях вербального воплощения разноаспектных интерпретаций опыта биографического субъекта и языковой полифонии его личности.

Ключевые слова: биографический нарратив, биографический субъект, нарративная пропозиция, когнитивно-нарративная структура, когнитивная макроструктура, стратификационный модус, фреймовый модус, фрактальный модус.

SUMMARY

Bystrov Ya. V. Biographical Narrative: A Cognitive Linguistics Perspective on twentieth- and twenty-first-century English-language Prose. – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology, Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Odesa I. Mechnikov National University, Odesa, 2017.

This research offers a new linguistic approach to narratology, namely cognitive linguonarratology, enabling cognitive-linguistic exploration of biographical narrative and the ways of verbal representation of the lived experience of biographical subjects in twentieth- and twenty-first-century English-language prose. Integrating the cognitive-linguistic peculiarities of a text and the process of narrative production, biographical narrative is defined as a thematically integral narrative text or its fragment which correlates with a certain type of narrator, who represents information about a certain segment of narrative reality, characterized by cognitive-narrative structures while also conceptualizing the lived experience of a biographical subject.

A cognitive-linguistic analysis of English-language biographical narratives provides the basis for determining a cognitive macrostructure represented by the unity of stratification, frame, and fractal modes and revealed by narrative propositions in terms of subject-predicate structures.

Key words: biographical narrative, biographical subject, narrative proposition, cognitive-narrative structure, cognitive macrostructure, stratification mode, frame mode, fractal mode.

Підп. до друку 10.03.2017 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Віддруковано на ризографі. Гарнітура "Times New Roman".
Ум. друк. арк. 1,9. Тираж 100. Зам. №__.

Видавець Кушнір Г.М.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія – ІФ № 31, від 26.01.2009 р.
76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Шота Руставелі, 1,
тел. 099 700-47-45